DOI: https://doi.org/10.54809/jkss.vi12.4

گۆڤاری کوردستانیی بۆ لێکۆڵینەوەی ستراتیجیی

Copyright © Open access article with CC BY-NC-ND 4.0

دیدی زانایانی کۆمەڵناسیی سەبارەت بە پرۆگرامەکانی خوێندن

(دۆرکهایم و مانهایم و پارسۆنز و بۆردیۆ وەك نموونە)

پ. د. حسین اسماعیل علی

بەشی پەروەردە و دەروونناسیی-کۆلێجی پەروەردە-زانکۆی گەرمیان-هەرێمی کوردستان/عێراق

Husen.ismailali@garmian.edu.krd

م. سرحد محمد سمین

بەشی باخچەی منداڵان-کۆلێجی پەروەردەی بنەڕەت-زانکۆی گەرمیان-هەرێمی کوردستانی عێراق

sarhad.mohammd@garmian.edu.krd

پوختە

پرۆگرامەکانی خوێندن، بە تەوەری سەرەکی پرۆسەی پەروەردە و فێرکردن دادەنرێن، چونکە لە ڕێگەی ئەم پرۆگرامانەوە کۆمەڵگە پەیام و فەلسەفەی کۆمەڵایەتیی و سیاسیی و کولتووریی خۆی بە خوێندکاران دەگەیەنێت و پەروەردەیان دەکات. ئەم پرۆگرامانە لە ڕوانگەی تیۆر و فەلسەفەی پەروەردەوە دادەڕێژرێن و کار لەسەر بەدیهاتنیان دەکرێت. یەکێک لەو لقە زانستیانەی مەعریفە کە ڕاستەوخۆ پەیوەندی بە پرۆگرامەکانی خوێندنەوە هەیە بریتییە لە کۆمەڵناسیی. کۆمەڵناسیی لە ڕێگەی تیۆرەکانییەوە بەشدارە لە دانان و ڕاستکردنەوە و دووبارە داڕشتنەوەی پرۆگرامەکان.

ئەم توێژینەوەیە(دیدی زانایانی کۆمەڵناسیی سەبارەت بە پرۆگرامەکانی خوێندن(دۆرکهایم و مانهایم و پارسۆنز و بۆردیۆ وەک نموونە)، توێژینەوەیەکی تیۆرییە و لە بواری کۆمەڵناسیی پەروەردەدا ئەنجام دراوە. ئامانجەکانی ئەم توێژینەوەیە، بریتییە لە زانینی تێڕوانینی هەریەکە لە (ئەمیل دۆرکهایم، کارڵ مانهایم، تاڵکۆت پارسۆنز و پییەر بۆردیۆ) لەسەر پەروەردە و پرۆگرامەکانی خوێندن. توێژەران لە کۆتایی توێژینەوەکەیاندا گەیشتوونەتە کۆمەڵە ئەنجامێک.

وشە کلیلییەکان: ئەمیل دۆرکهایم، کارڵ مانهایم، تاڵکۆت پارسۆنز، پییەر بۆردیۆ، پرۆگرامی خوێندن، دووبارەبەرهەمهێنانەوە، توندوتیژی هێمایی.

Recieved: 6/1/2022
Accepted: 15/1/2022

E-ISSN: 2790525-X

P-ISSN: 27905268

پێشەکیی:

پرۆگرامەکانی خوێندن بە بەردی بناغەی سیستمی فێرکاری لە هەر کۆمەڵگەیەکدا دادەنرێن. ژیانی کۆمەڵگەش بەردەوام لە گۆڕان و بەرەو پێشچووندایە، لەبەر ئەوە دەستکاریکردن و نوێکردنەوەی پرۆگرامەکانی خوێندن کارێکی گرنگە و دواخستن هەڵناگرێت.

بۆ دانان یان نوێکردنەوەی پرۆگرام، تیۆرەکانی کۆمەڵناسیی(بەتایبەتی تیۆرەکانی کۆمەڵناسی پەروەردە) یارمەتیدەرێکی باشە، چونکە خاڵی یەکەم و سەرەتا لەکاتی دانانی پرۆگرامدا، بریتییە لە ناسینی کۆمەڵگە و پێداویستیی و ئاستی گەشەکردن و ئەو یاسا و سیستم و نۆرمانەی کە کۆمەڵگە بەڕێوەدەبەن. لەبەر ئەوە زۆر پێویستە ڕا و دیدی زانایانی کۆمەڵناسیی لەسەر پرۆگرامەکانی خوێندن و پەروەردە و فێرکردن بزانین. توێژەران، لەم توێژینەوەیەدا هەوڵیستەیان لەسەر بیروبۆچوونەکانی چوار زانای بواری کۆمەڵناسیی لە بواری پەروەردە و پرۆگرامەکانی خوێندندا کردووە؛ کە ئەوانیش بریتیین لە هەریەکە لە(ئەمیل دۆرکهایم، کارڵ مانهایم، تاڵکۆت پارسۆنز و پییەر بۆردیۆ). هۆی هەڵبژاردنی ئەم چوار زانایە، دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی کە(ئەمیل دۆرکهایم١٨٥٨-١٩١٧) لە زانا پێشەنگەکانی کۆمەڵناسیی دادەنرێت و لەسەر دەستی ئەم کۆمەڵناسیی پەروەردە لەدایک دەبێت و گەلالە دەبێت، هەر ئەمیش سیمایەکی ئەکادیمییانە بەم لقەی کۆمەڵناسیی دەبەخشێت. هەرچی بەشدارییەکانی (کارڵ مانهایم ١٨٩٣-١٩٤٧) و (تاڵکۆت پارسۆنز ١٩٠٢-١٩٧٩)ە، ئەوا ئەمانە بیروبۆچوونەکانیان ڕەنگدانەوەی نیوەی دووەمی سەدەی بیستەمە و هەتا ئێستا بیروڕاکانیان لە بواری کۆمەڵناسییدا بە هەند وەردەگیرێت و قورسایی خۆی هەیە. بەڵام(پییەر بۆردیۆ ١٩٣٠-٢٠٠٢)، دیدێکی جیاوازتری لەو سێ زانایە هەیە. تێڕوانینی بۆردیۆ، گوزارشت لەو دیدە ڕەخنەییە دەکات کە پێیوایە سیستمی فێرکاریی هۆیەکە و بەشدارە لە دووبارەبەرهەمهێنانەوەی کۆمەڵگەدا و هێشتنەوەی هەل و مەرجی باو وەک خۆی و پارێزگاری لە نادادی کۆمەڵایەتیی و نەڕەخساندنی هەلی یەکسان لەبەردەم تاکەکانی کۆمەڵگەدا هەتا پەرە بە تواناکانی خۆیان بدەن.

لە کۆتایشدا پێویستە ئاماژە بەوە بکەین کە ئەم توێژینەوەیە پوختەی هەڵهێنجراوی بەشێکە لە تێزی دکتۆرا بە ناونیشانی(ڕۆڵی پرۆگرامەکانی خوێندن لە گەشەپێدانی بەرپرسیارێتیی کۆمەڵایەتیی).

پرۆگرامی خوێندن(المنهج التعليمي-:(Curriculum

بۆ ئەوەی لە پرۆگرامەکانی خوێندن تێبگەین، لە خوارەوە لە ڕووی زمانەوانیی و زاراوەییەوە پرۆگرامەکانی خوێندنمان ناساندووە.

٢-١. لەڕووی زمانەوانییەوە:

لە بنەڕەتدا وشەی(Curriculum)ی ئینگلیزیی لە وشەی (Currere) زمانی لاتینییەوە وەرگیراوە و بەمانای گۆڕەپانی پێشبڕکێی ئەسپسواری بەکارهێنراوە (ابراهيم، ٢٠٠٩: ٩٩٩). وشەیەکی تریش هەیە کە زۆرجار وەکو هاوواتای Curriculum بەکار ئەهێنرێت یان هەندێکجار بە واتایەکی تایبەت بەکار ئەهێنرێت، ئەویش وشەی بڕیارلێدراو(المقرر) کە بەرامبەرەکەی لە زمانی ئینگلیزییدا پێی دەوترێت(Syllabus). مەبەست لەم وشەیەش بریتییە لەو مەعریفەیەی کە لە خوێندکار داواکراوە لە هەموو بابەتێکدا لە ماوەی ساڵێکی خوێندندا فێریانبێت (مرعي و الحيلة، ٢٠١٥: ٢١). بەڵام لە زمانی عەرەبییدا لەبەرامبەر (Curriculum) وشەی (المنهاج، منهج، ناهجة) بەکارهێنراوە، هەروەکو خوای گەورە لە قورئانی پیرۆزدا دەفەرموێت (لكل جعلنا منكم شرعة و منهاجا (القران

الكريم، المائدة ٤٨). مامۆستا هەژار موكريانی ئەم ئایەتەی بەم شێوە وەرگێڕاوەتە سەر زمانی کوردی (بۆ هەر کۆمەڵێك لە ئێوە رێ و شوێنێكمان داناوە)(قورئانی پیرۆز، و: هەژار، ل١١٦). هەروەها بورهان محمد امین لە (تەفسیری ئاسان)دا، بەم شێوەیە ئەم ئایەتەی شیکردۆتەوە(بۆ هەردوولاتان-موسوڵمانان و خاوەنانی کتێب- بەرنامە و پرۆگرۆگرامی تایبەتمان بڕیارداوە)(محمد امین، ب.س.چ: ١١٦).

کەواتە لە زمانی کوردییدا، رێ و شوێن و پرۆگرام بەکارهاتووە و دواتر وشەی پرۆگرام بووەتە وشەی چەسپاو بۆ Curriculum ی ئینگلیزیی و (منهاج) ی عەرەبیی، کە لە بەواتای رێگای روون و ئاشکرا بۆ گەیشتن بە ئامانجێ یان ئامانجگەلێك بەکاردێت. هەر لێرەشەوە وشەی پرۆگرام هاتۆتە ناو کایەی پەروەردەوە بۆ ئەو میتۆد و رێچکەیە بەکارهاتووە کە قوتابخانە لە رێگەیەوە دەتوانێت ئامانجە پەروەردەییەکان بەدیبهێنێت (ابو حويج، ٢٠٠٠: ٧٥).

٢-٢. لەڕووی زاراوەوە:

پرۆگرامەکانی خوێندن، لەڕووی چەمک و زاراوەوە پێناسەی زۆر و هەمەچەشنیان بۆکراوە. ئەم پێناسانە دەربڕی تێگەیشتنی ئەو زانا و توێژەرانە بووە، کە بەم کردەیە هەستاون، یاخود زادەی فەلسەفەی پەروەردە و ئەو قۆناغە مێژووییە بوون، کە کۆمەڵگەکەی پێداتێپەڕیووە یاخود تێدا ژیاوە. لەخوارەوە چەند پێناسەیەکی پرۆگرامەکانی خوێندن خراوەتەڕوو:

- کۆمەڵە وانەیەکی فەرمیی (نظامي)خوێندنگەیی یان ئەکادیمیی داواکراوە بۆ بەدەستهێنانی بڕوانامە لە بوارێك لە بوارەکانی خوێندندا(بدوي، ١٩٧٨، ٩٤).

-بریتییە لە هەموو ئەو شارەزایی(چالاکیی و کردار)ە تێکەڵاوانەی کە خوێندنگە بۆ یارمەتییدانی خوێندکارەکانی دابینیان دەکات، هەتا بتوانێت ئامانجە فێرکارییەکان بە گوێرەی توانای خوێندکاران بە باشترین شێوە بەدیبهێنێت (Neagley & Eavans, ١٩٦٧, ٩٣).

- پرۆگرام بریتییە لە دیکۆمێنتێکی پەروەردەیی نووسراو(کتێب) یان بیستراو(کاسێتی دەنگیی)یان ئەلیکترۆنیی (بەرنامەی کۆمپیوتەر)یان بیستراو و بینراو(بیتاقەی بیستراو یان هەگبەی فێرکاریی...)، هەموو ئەو زانیاریی و شارەزاییانە لەخۆدەگرێت کە خوێندنگە پلانی بۆ داناون و، لەژێر چاودێریی ئەودا جێبەجێدەکرێن (حمدان، ١٩٩٨: ٦).

پێناسەی رێکاریی: پرۆگرام بریتییە لە هەموو ئەو شارەزایی و زانیاریی و لێهاتووییانەی کە خوێندنگە لە رێی کتێبەکانی خوێندنەوە پێشکەشی خوێندکاری دەکات، ئەمەش بە مەبەستی ئەوەی کە خوێندکاران لە هەموو لایەنەکانی ژیریی و جەستەیی و ویژدانییەوە گەشەبکەن و بتوانن بەرپرسیارێتیی بەرامبەر بە خۆیان و کۆمەڵگە و نیشمانەکەیان لەئەستۆبگرن.

پرۆگرامەکانی خوێندن لە روانگەی چەند زانایەکی کۆمەڵناسییەوە:

کۆمەڵناسی پەروەردە، لە ئەنجامی کارلێکی نێوان کۆمەڵناسی و پەروەردەوە سەری هەڵداوە، ئەمە لەو ڕوانگەیەوە کە پەروەردە سیستم و پرۆسە و دیاردەی کۆمەڵایەتییە، لە بۆشایدا کارناکات و لە بۆشاییەوە نەهاتووە، بەڵکو لە کارلێکی بەردەوام و ڕاستەوخۆدایە لەگەڵ کۆمەڵگە وەکو گشتێک لە لایەکەوە، لەگەڵ سیستم و دامەزراوە و پرۆسە و دیاردە کۆمەڵایەتییە جیاوازەکانی لە لاکەی ترەوە. ئەو زانستەی بە تەقلیدی و نوێیەوە کە توێژینەوە

لـەم کارلێکانـە دەکات بریتییـە لـە کۆمەڵناسـی پـەروەردە، لـەم تـەوەرەدا هەوڵمانـداوە لـە بیروبۆچـوونی هەریەکـە لە(ئەمیـل دۆرکهایـم، کارڵ مانهایـم، تاڵکـۆت پارسـۆنز و پییـەر بۆردیـۆ) لەسـەر پـەروەردە بـە گشـتیی و لـە نێویشـیدا لەسـەر پرۆگرامـی پەروەردەیـی بەتایبەتـی بدوێیـن.

٣-١. ئەمیل دۆرکهایم(١٨٥٨-١٩١٧):

شـیکردنەوەی سۆسـیۆلۆجیانەی پرۆگـرام لای نـەوەی یەکەمـی زانایـانی کۆمەڵناسـیی زۆر کـەم و دەگمەنـە، بـەڵام سـەرەڕای کەمـی و دەگمەنیـی و ئـەو هۆکارانـەی کـە ڕێگربـوون لەبـەردەم ئـەم گرنگیپێدانـە، هەندێـک بایەخپێـدانی سۆسـیۆلۆجیانەی گرنـگ دەبینیـن کـە دەتوانیـن لـە ژێـر ئـەو ناونیشـانەدا دایبنێیـن کـە پێدەوترێـت سۆسـیۆلۆجیای پرۆگـرام. بەتایبـەتی دەتوانیـن لـە کتێبـەکانی «ئەمیـل دۆرکهایـم»دا ئـەم گرنگـی پێدانـە ببیـن، ئەوەیـش لـە کتێبـی «پێشـکەوتنی پرۆگـرام لـە فەرەنسـا-تطور المنهـج في فرنسـا»دا؛ هەروەهـا لـە کتێبـە بەناوبانگەکـەی «پـەروەردەی ئاکاریی-التربیـة الاخلاقـة – Moral Education»(عبداللـه، ٢٠١٦: ٣٤١-٣٤٢) و «پـەروەردە و کۆمەڵگـە-Education and Sociology».

سـەرەتاکانی تێڕوانینـی کۆمەڵایەتیـی بـۆ دیـاردەی پـەروەردە، لـە میانـەی کارەکانی (ئەمیـل دۆرکهایـم)ەوە، بەڕوونـی دەرکـەوت. هـەوڵ و کۆششـی ئـەو، ڕێگـەی خۆشـکرد بـۆ دەرکەوتـن و پەیبردن بـە پەیوەنـدی نێـوان پـەروەردە و کۆمەڵناسـیی. لـە سـاڵی(١٨٨٧)ەوە وانـەی بابـەتی کۆمەڵناسـیی و پـەروەردەی لـە کۆلێـژی ئەدەبیـات لـە زانکـۆی بۆردۆ و زانکـۆی سـۆربۆن لـە پاریـس دەوتەوە(رشـوان، ٢٠١٠: ١٢٨). بـەڕای ئیحسـان محەمـەد ئەلحەسـەن، گرنگیـدانی دۆرکهایـم بـە بابـەتی کۆمەڵناسـیی پـەروەردە، زیاتـر بـووە لـە گرنگیـدانی بـە هـەر بابەتێکـی دیکـە. ئەمـە بـەو بەڵگەیـەی کـە وەکـو مامۆسـتای بابـەتی کۆمەڵناسـی پـەروەردە لـە زانکـۆی سـۆربۆن لـە پاریـس دامـەزراوە، هەروەهـا دوو کتێبـی١ لەسـەر بابـەتی کۆمەڵناسـی پـەروەردە نووسـیوە (الحسـن، ٢٠٠٥: ٥٣). ئەمـە سـەرەڕای ئـەوەی کـە دۆرکهایـم وەکـو مامۆسـتایەک لـە زانکـۆی سـۆربۆن چاکـەی زۆری بەسـەر ئـەوەوە هەیـە کـە مۆرکێکـی ئەکادیمیـی بەبـەر کۆمەڵناسـیی پەروەردەییـدا کـردووە و هەتـا ئێسـتا کورسـی مامۆسـتایەکەی دۆرکهایـم لـە زانکـۆی سـۆربۆن لـە سـاڵی (١٩١٣)ەوە لەژێـر ناونیشـانی «کورسـی کۆمەڵناسـیی و پـەروەردە» بـە گەواهیدەرێکـی زینـدووی مێژوویـی دادەنرێـت لەسـەر بەشـدارییەکانی دۆرکهایـم لـە بەخشـینی سـیمایەکی ئەکادیمیانـە بـە کۆمەڵناسـیی پەروەردە(ابیـض، ١٩٨٢: ٢). کارە سۆسـیۆلۆجییەکانی دۆرکهایـم لەسـەر ئاسـتی ڕێبـاز و تیـۆر و پراکتیـزەی ئەکادیمیـی، بـە سـەرەتا یەکەمینـەکان دادەنرێـت بـۆ لـە دایکبـوونی سۆسـیۆلۆجیای پـەروەردە، بەتایبـەتی ئـەو دەرسـگوتارانەی کـە لـە سـاڵی ١٩٠٢ لـە زانکـۆی سـۆربۆن دەیوتنـەوە، بـە چرکەسـاتەکانی لـە دایکبـوون و گەڵاڵەبـوونی سۆسـیۆلۆجیای پـەروەردە دێنـە هەژمارکـردن. لـە دوای کۆچـی دوای خـۆی، ئـەم دەرسـگوتارانە کۆکراونەتـەوە و لەژێـر ناونیشـانی «پـەروەردەی ئاکاریـی»دا چـاپ و بڵاوکراونەتـەوە. ئـەم دەرسـگوتارانە لـە بـواری سۆسـیۆلۆجیای پـەروەردەدا، بـە تیۆرێکـی تـەواو دادەنرێت(وطفـة، ١٩٩٨: ٢٥). لـە ڕاسـتییدا شـیکردنەوەی کەلەپـووری دۆرکهایـم، پـڕە لـە شـیکردنەوەی سۆسـیۆلۆجیانەی گرنـگ و پیشـاندەری ئـەو ڕاسـتییە کـە چەندێـک ئـەم زانا گەورەیـەی بـواری سۆسـیۆلۆجیا گرنگـی بـە فێرکردنـداوە بـە تایبـەتی لـە فەرەنسـادا، ئـەوەی کـە لێـرەدا جێگـەی مەبەسـتی ئێمەیـە خسـتنەڕووی بۆچوونەکانی»دۆرکهایـم»ە لەسـەر پـەروەردە و فێرکـردن و پرۆگرامـەکانی خوێنـدن.

پەروەردە دیاردەیەکی کۆمەڵایەتییە:

دۆرکهایم لە دەستپێکی کارە پەروەردەییەکانییەوە، پێداگری کردووە لەسەر لایەنە کۆمەڵایەتییەکانی پرۆسەی پەروەردە، هەر ئەمەش بووەتە هۆی ئەوەی کە کار لەسەر پێشکەشکردنی تیۆرێکی تەواو(کامل) بکات، کە ئەم تیۆرە بنەمایەکی ڕەخنەیی هەبێت و تێیدا ڕەخنە لەو بیروبۆچوونە پەروەردەییانە بگرێت کە مۆرکێکی فەلسەفیی و سایکۆلۆژییانە بە پەروەردە دەبەخشن. بۆ نموونە ڕەخنە لە بۆچوونی فەیلەسوف و بیرمەندانی وەک(ئیمانوئێل کانت-Kant» و هێربێرت سپنسەر-»Spencer» و «ستیوارت میل-Stuart Mill» ...هتد بگرێت. دۆرکهایم دەڵێت ئەو ئەنجامانەی کە لە پێناسەکانی زانا و بیرمەندانی پێشووەوە بۆ پەروەردە کراوە، دەمانگەیەننە ئەوەی کە ئەمانە لە ڕوانگەیەکی بەڵگەنەویستەوە سەرچاوەیان گرتووە و جەخت لەوە دەکەنەوە کە پەروەردەیەکی ئایدیایی تەواو و بێ کەموکوڕیی هەیە، ئەم پەروەردەیە بە بێجیاوازی بۆ هەموو خەڵکێک گونجاوە و دەستدەدات، بەمشێوەیە پەروەردەیەکی سەرتاپاییە و تەنهایە، کە بیرمەندان دەیانەوێت بیناسێنن. بەڵام ئەگەر سەیری مێژوو بکەین، ئەوا لە دووتوێی لاپەڕەکانیدا هیچ بەڵگەیەک نادۆزینەوە کە پاڵپشتی ئەم گریمانەیە بکات. پەروەردە بەگوێرەی کات و وڵاتان دەگۆڕێت(دورکهایم، ١٩٩٦: ٥٨). هەروەها دەڵێت: لە ڕاستییدا بۆ هەر کۆمەڵگەیەک لە چرکەیەکی ئاستی پێشکەوتنیدا، سیستەمێکی پەروەردەیی تایبەت بەخۆی هەیە کە لەڕێگەی هێزەوە خۆی بەسەر تاکەکاندا دەسەپێنێت. هەڵەیە ئەگەر پێمان وابێت کە ئێمە دەتوانین منداڵەکانمان بەو ڕێگەیە پەروەردە بکەین کە خۆمان حەزمان لێیە یان دەمانەوێت. چونکە لە هەر کۆمەڵگەیەکدا داب و نەریت هەیە و پێویستە ملکەچی فەرمانەکانی بین، کاتێک هەوڵدەدەین بەهێز لێیان دەربچین، ئەوا ئەمە بە نەرێنیی ڕەنگدانەوەی لەسەر ژیانی منداڵەکانمان دەبێت. ئەنجامی ئەمە ئەو کاتە بەدەردەکەوێت کاتێک منداڵەکانمان پێدەگەن(دەگەنە قۆناغی پێگەیشتن-راشدین)، لەو کاتەدا ناتوانن لەگەڵ هاوڕێکانیاندا خۆیان بگونجێنن؛ چونکە لەو کاتەدا لە بارودۆخێکدا نین کە ڕێگەیان بدات بتوانن ئەم خۆگونجاندنە بەدەست بهێنن. ئەمەش مانای ئەوە دەگەیەنێت کاتێک منداڵەکانمان بە گوێرەی هزرە زۆر کۆنەکان، یان پێش سەردەمی ئێستای خۆیان بکەون، پەروەردە دەکەین، ئەوان لە هەردوو هەل و مەرجەکەدا سەر بە زەمەنی خۆیان نین و لە ئەنجامدا ئەوان خۆیان لە هەل و مەرجی ژیانی سروشتییدا نابیننەوە(دورکهایم، ١٩٩٦: ٦٠-٦١). کەواتە بەڕای دۆرکهایم، ئەو فەیلەسوف و بیرمەندانە، مۆرکێکی ئایدیایی و شمولی بەبەر پەروەردەدا دەکەن بەجۆرێک کە سنووری کات و شوێن تێدەپەڕێنێت و نایبەستنەوە بە سیاقی سۆسیۆ-مێژوویی کۆمەڵگەوە.

لای دۆرکهایم تیۆری کۆمەڵایەتیی بۆ پەروەردە، زۆر جیاواز نییە لە تیۆرە کۆمەڵایەتییە گشتییەکەی. تاک لە کاتی دایکبوونییەوە وەک ئەوەی دۆرکهایم پێمان ڕادەگەیەنێت، خۆی وادەبینێتەوە کە چواردەوری بە یاسا و ڕێسای کۆمەڵایەتیی زۆرەملێ گیراوە و ناتوانێت بییانگۆڕێت یاخود لە گرنگییەکەیان کەم بکاتەوە، هەروەها ناتوانێت ڕەخنەیان لێبگرێت وەیان هێرشیان بکاتە سەر یان لێیان دەربازی بێت(الحسن، ٢٠٠٥: ٥٤). جۆری ڕەفتاری کۆمەڵایەتیی و بیرکردنەوەی کۆمەڵایەتیی شتی ڕاستەقینەن و لە دەرەوەی ویژدانی تاکەکان بوونیان هەیە، کە ناچاردەکرێن لە هەر ساتێک لە ساتەکانی ژیانیان ملکەچی بن؛ لەبەر ئەوەی ئەم جۆرانە شتگەلێکن لە خۆیاندا بوونیان هەیە و تاک هەر لە کاتی لەدایکبوونەوە بە شێوەیەکی تەواو پێکهاتوو دەیاندۆزێتەوە(خەمەش، ٢٠١٢: ٥٩). دواجار دۆرکهایم دەگاتە ئەنجامێکی بنەڕەتیی، ئەویش بریتییە لەوەی کە زانستی پەروەردە، لەسەر ئاستەکانی میتۆد و تیۆر و پراکتیزەکردن زانستێکی کۆمەڵناسییە(وطفة، ١٩٩٨: ٢٧). دۆرکهایم لەو باوەڕەدایە

کە(ئەگەر کۆمەڵگە بەگوێرەی ئامانجە کۆمەڵایەتییە دیاریکراوەکانی، بەئاگا و ئامادە نەبێت بۆ ئاراستەکردنی کردەی پەروەردەیی، ئەوا ئەو کردەیە دەچێتە خزمەتی بیروباوەڕە تایبەتەکان و لەوێشەوە ڕۆحی نیشتیمانی گەورە ئەتوێتەوە و دووچاری دووکەرتبوون دەبێت و ناکۆکیی جۆراوجۆر و دژایەتی یەکتریی). لەبەر ڕوونەدانی ناکۆکیی و هەڵنەوەشاندنەوەی کۆمەڵگە، دۆرکهایم دەڵێت(لەسەر پەروەردە پێویستە کۆمەڵێک بیروباوەڕ و هەستی هاوبەش بۆ هاووڵاتییانی لەخۆبگرێت، بەبێ ئەوانەش بوونی کۆمەڵایەتیی نابێت. لە پێناوی بەدیهاتنی ئەم ئامانجە، لەسەر پەروەردە پێویستە بەتەواوەتی ملکەچی حوکمی تایبەتمەندییەکان نەبێت)(دورکهایم، ١٩٩٦: ٧٩). دۆرکهایم، ئاماژەی بەوەکردووە لای هەموو کەسەکان یەک جۆر یان یەک نموونەی باڵا بۆ پەروەردە بوونی نییە، جیاوازیی لە لایەنی کۆمەڵایەتیی و کولتووریی ڕۆڵی گەورە دەگێڕن لە جۆری پرۆگرامە پەروەردەییەکان لە کۆمەڵگە جیاوازەکاندا(رشوان، ٢٠١٠: ١٢٩).

لێرەوە بەبڕوای دۆرکهایم، پەروەردە بریتییە لەو کردەیەی کە نەوە پێگەیشتووەکان لەسەر ئەو نەوانەی کە هێشتا پێنەگەیشتوون لە پێناوی ژیانی کۆمەڵایەتیی مومارەسەی دەکەن. پەروەردە کار لەسەر دروستکردنی کۆمەڵە حاڵەتێکی جەستەیی و ژیریی و ئاکاریی لای منداڵ و گەشەپێدانی دەکات، حاڵەتەکانیش ئەوانەن کۆمەڵگە وەکو هەمەکییەکی تەواوکار(کلا متکاملا) داوای دەکات و ئەو ناوەندە کۆمەڵایەتییەی کە منداڵی تێدا دەژێت دەیخوازێت(دورکهایم، ١٩٩٦: ٦٧-٦٨). دۆرکهایم لە میانەی ئەم پێناسەیەوە پەروەردە وەک گشتێک دەبینێت و بەتەنها کورتی ناکاتەوە بۆ گەشەی یەک لایەن، بەڵکو بڕوای وایە کە پەروەردە گەشەپێدانی هەمەلایەنەی تاکە لەڕووی جەستەیی و عەقڵیی و ئاکارییەوە. هەر ئەمەشە وا دەکات کە تێڕوانینی ئەم جیا بکاتەوە لە بیرمەند و فەیلەسوفانی پێش خۆی؛ چونکە ئەوان پەروەردەیان کورت دەکردەوە بۆ گەشەپێدانی یەک لایەنەی تاک.

ڕۆڵی دەوڵەت لە سەرپەرشتییکردنی پەروەردەدا:

دۆرکهایم لە کتێبەکانیدا، لەبەر هەبوونی پەیوەندی پتەو لە نێوانی پەروەردە و دەوڵەتدا، ڕۆڵی دەوڵەتی لە دیاریکردن و سەرپەرشتیکردنی پەروەردە پشتگوێ نەخستووە. لەبەر ئەوەی دەوڵەت وەک ڕێکخستنێکی کۆمەڵایەتیی لە هەموو کۆمەڵگەکاندا بوونی هەیە، بەرپرسە لە پارێزگاریکردن لە ئەندامەکانی و کۆمەڵە ئەرکێک جێبەجێدەکات کە پەیوەستن بە جێبەجێکردنی یاسا و ڕێسا گشتییەکان بۆ بەرقەرارکردنی سیستم(عبدالرحمن، ٢٠٠١: ٢٩٥). لێرەوە بە کارێکی سروشتیی دادەنرێت دەوڵەت گرنگی بە پەروەردە بدات، لەبارەی ڕۆڵی دەوڵەت لە بواری پەروەردەدا دۆرکهایم دەڵێت(ڕۆڵی دەوڵەت لە پەروەردەکردندا پاڵپشتیکردنی خێزانە، بەڵام ئەگەر خێزان نەتوانێت ئەرکە پەروەردەییەکانی جێبەجێ بکات؛ لەو کاتەدا زۆر ئاساییە دەوڵەت ئەم ئەرکە بگرێتە ئەستۆ)(دورکهایم، ١٩٩٦: ٧٨). بەڕای دۆرکهایم، ئەرکی پەروەردەکردنی منداڵ، ئەرکێکە لە ئەستۆی خێزاندایە؛ بەڵام ئەگەر خێزان بە هەر هۆکارێک نەیتوانی ئەم ئەرکە بە ئاکام بگەیەنێت؛ ئەوا لەسەر دەوڵەت پێویستە پەروەردەکردنی منداڵ لە خێزان وەربگرێتەوە و خۆی وە ئەستۆی بگرێت. هەروەها دۆرکهایم پێیوایە کە(ئەگەر پەروەردە، پێش هەر شتێک پیادەکردنی ئەرکێکی کۆمەڵایەتیی بکات و بابەتەکەی بریتیی بێت لە بەدیهێنانی گونجانی منداڵ لەگەڵ ژینگەی کۆمەڵایەتیی و ئەوانەی لەو ژینگەیەدا دەژین، لەو کاتەدا بەهیچ شێوەک ناگونجێت دوورەپەرێز بێت و کاریگەری لەسەر ئەم پرۆسەیە نەبێت. چۆن دەبێت کۆمەڵگە لەم بواردەدا ئامادە نەبێت، لە کاتێکدا ئەو تەوەری سەرەکییە کە پێویستە کردەی پەروەردەیی لەوەوە سەرچاوە بگرێت؟)(دورکهایم، ١٩٩٦: ٧٨-٧٩). کەواتە پەروەردە مومارەسەی ئەرکێکی کۆمەڵایەتی دەکات، لەبەر ئەوە پێویستە کۆمەڵگە لەم مومارەسەکردنەدا

ئامادەگییەکی بەهێزی هەبێت، چونکە سەرچاوەی پەروەردەیە و پەروەردە لەوە ئیلهام وەردەگرێت.
بەڵام سەرەڕای ئەوەش، دۆرکهایم بەتەنها بانگەشە بۆ ئەوە ناکات کە دەوڵەت کۆی دامەزراوەی فێرکاریی و لە نێویشیاندا خوێندنگە بەتەواوەتی بخاتە ژێر ڕکێفی خۆیەوە، تەنانەت باس لە (بەسەنتەرنەبوونی فێرکردن)دەکات و دەڵێت(لەبەر بەرژەوەندی گشتیی پێویستە دەوڵەت، جگە لەو (خوێندنگە)یانەی کە خۆی ڕاستەوخۆ بەرپرسیارە لێیان، بوارێک بۆ دامەزراندنی خوێندنگەی تریش بکاتەوە، بەڵام ئەو پەروەردەیەی کە لەم خوێندنگەیانە دەدرێت، دەبێت ملکەچی سانسۆری دەوڵەت بن. دەوڵەت ڕێگە بەوانە نەدات کە تێیاندا وانە دەڵێنەوە ئەگەر خاوەن توانا نەبن) هەروەها هیچ خوێندنگەیەک نییە بتوانێت ئەو مافە بەخۆی بدات و بە تەواوی ئازادییەوە تەبەنی پەروەردەیەک بکات دژبێت بە ژیانی کۆمەڵایەتیی(دورکهایم، ١٩٩٦: ٧٩-٨٠). دۆرکهایم، لەو باوەڕەدایە کە (خوێندنگە بە تەنها موڵکی توێژێکی کۆمەڵایەتیی دیاریکراو نییە، مامۆستاش لەو کاتەدا بە ئەرکی سەرشانی خۆی بەجێناهێنێت ئەگەر هەوڵیدا بیروباوەڕی ئەو توێژە کۆمەڵایەتییە بەسەر منداڵاندا بسەپێنێت کە خۆی ئینتیمای بۆی هەیە). دەوڵەت بەرپرسیارە کار بکات بۆ بەدیهێنانی بنەما گشتییەکان و پێویستە ئەو بنەما گشتییانە لە خوێندنگەدا بخوێنرێن. ئەو بنەما گشتییانە بەڕای دۆرکهایم بریتیین لە نرخاندنی عەقڵ و زانست و بیروباوەڕ و هەستەکان کە لە بنەمای ئاکارە دیموکراسییەکاندایە.
هەروەها پێویستە دەوڵەت لە ڕێگەی تەحەکوم بە جۆرەکانی پرۆگرام (Curriculumes)ەکانەوە، ڕکێفی خوێندنگەکان بەدەستەوە بگرێت. سەرەڕای ئەوە، شیکردنەوەکانی دۆرکهایم ئاماژە بە گرنگی دیاریکردنی پرۆگرام و بڕیارلێدراوە زانستییەکان دەکات، نەک تەنها لەلایەن دەوڵەتەوە، بەڵکو لە میانەی وەرگرتنی بیروڕای مامۆستایانیشەوە(السید، ٢٠١٨: ١١١). سەرەڕای ئەوە دۆرکهایم جەخت لەسەر گرنگی دیاریکردنی پرۆگرامەکان دەکاتەوە کە پێویستە لەلایەن دەوڵەتەوە دیاری بکرێن، هەروەها لە هەمان کاتدا ئەم زانایە گرنگی بە ڕەهەندە سایکۆلۆجی و کۆمەڵایەتیی و ئاکاری پەروەردەیی داوە. فێرکردن بەڕای ئەو، لایەنی جیاواز و هەمەجۆری هەیە و لە ئێستادا کاریگەری لەسەر کەسێتیی خوێندکار بەجێدەهێڵێت؛ بە تایبەتی منداڵ یان تاک لە کۆمەڵگەی هاوچەرخدا زۆر حەز و ئارەزوو و خولیا و داواکاری کەسێتیی هەیە و هەوڵی بەدیهێنانیان دەدات. پاشان پرۆسەی پێگەیاندنی کۆمەڵایەتیی و جۆری پرۆگرام و بڕیارلێدراوەکانی خوێندن کە لە خوێندنگەکاندا هەیە، دەوڵەت پێویستە ئەم داواکارییە تاکییانە بە شێوەیەک ئاراستە بکات هەتا لەگەڵ داواکارییەکانی کۆمەڵگەدا بە شێوەیەکی ئەرێنیی یەکانگیرببێت(عبدالله، ٢٠١٦: ٣٤٣-٣٤٤). لێرەوە دەردەکەوێت کە دۆرکهایم دیدێکی نوێی بۆ پرۆگرامی پەروەردەیی هەبووە، داوای کردووە کە لە کاتی دانانی پرۆگرامدا گرنگی بە گەشەپێدانی هەمەلایەنەی خوێندکار بدرێت. هەر لەم ڕوانگەیەوە (دۆرکهایم ڕەخنەی توند ئاراستەی ڕۆڵی حکومەت و سیستمی فێرکاریی فەرمیی فەرەنسیی دەکات، چونکە ئەم سیستمە تەفرەنجە(تەرکیز)ی خستۆتەسەر پرۆگرامی کۆن(المنهج التقليدي- Traditional Curriculum) بە بێئەوەی ئەو پێشکەوتن و گۆڕانکارییە نوێ و سەردەمیانە ببینێت کە بەسەر ئەوەی بە زانستیی وانەوتنەوە(علم التدريس- The Teaching Science)دا هاتووە ببینێت(عبدالله، ٢٠١٦: ٣٤٤).
لە ڕوانگەی سۆسیۆ-مێژوویی بەراوردکارییەوە، دۆرکهایم بابەتی پێشکەوتن و گەشەسەندنی تیۆریی و پراکتیزەیی فێرکردنی باسکردووە؛ ئەمەی لە میانەی گرنگیدانی بە بابەتی پرۆگرام لە سەدەکانی ناوەڕاستەوە هەتا کۆتایی سەدەی نۆزدە. هەروەها پرۆسەی گواستنەوەی خوێندنگەکان لە بەتەنها خوێندنگەی ئایینیی لاهوتیی پیرۆزەوە بۆ خوێندنگەی عەلمانیی کردووە. دۆرکهایم بڕوایوایە کە ئەم گۆڕانکاریی و گواستنەوەیە لە جۆری خوێندنگە

هۆکارەکەی دەگەڕێتەوە بۆ جۆری پرۆگرام(السید، ٢٠١٨: ١١٢). سەرەڕای ئەوانە، دۆرکهایم بەراوردی زۆری لە نێوان جۆری پرۆگرامەکاندا لە ژمارەیەک وڵاتی ئەوروپییدا کردووە، بەتایبەتی لە نێوان فەرەنسا و ئەڵمانیا. پێشنیاری کردووە لە بابەتی مێژوودا گرنگی بدرێت بە کەسە بەناوبانگ و پاڵەوانەکانی مێژووی فەرەنسیی، هەتا جۆرێک لە خۆشەویستیی و ئینتیما و خۆبەختکردن لای خوێندکارانی خوێندنگەکان دروست بکرێت، ئەمەش لە ڕێگەی پلانی زانستیی بۆ پرۆگرامەکانی خوێندنەوە بەدی دێن(عبدالله، ٢٠١٦: ٣٤٥).

دۆرکهایم هەربەوەوە ناوەستێت، بەڵکو ڕۆڵی مامۆستاش دیاری دەکات و دەڵێت(پێویستە لەسەر مامۆستا ئەو هەست و بیروبۆچوونانە لە منداڵەکاندا بچوێنێت کە لە ڕێگەیەوە تەواوکارییان لەگەڵ ژینگە کۆمەڵایەتییەدا بەدەستدەهێنن کە پێویستە لە باوەشیدا بژین)(دورکهایم، ١٩٩٦: ٧٩). دۆرکهایم لێرەدا ڕۆڵی مامۆستا لە پاڵ ڕۆڵەکانی تریدا بەوە دیاریدەکات کە بریتییە لە هاریکاری کردنی نەوەکانی کۆمەڵگە لەگەڵ ئەو چوارچێوە کۆمەڵایەتییەی کە تێیدا دەژین، هەتا لەو ڕێگەیەوە بتوان تەواوکاریی و گونجان لەگەڵ کۆمەڵگە بەدەست بهێنن، ئەمەش لە ڕێگەی چاندنی هەست و بیروبۆچوونە هاوبەشەکانەوە لای منداڵان دێتەدی.

٣-٢. کارڵ مانهایم(١٨٩٣-Karl Mannheim١٩٤٧):

کارڵ مانهایم، بە گرنگترین و بەناوبانگترین زانای کۆمەڵناسیی هەنگاریی دادەنرێت و لە دامەزرێنەرە یەکەمینەکانی کۆمەلناسیی هەنگارییە. لە گرنگترین کتێبەکانی «ئایدۆلۆژیا و یۆتۆپیا» و «کۆمەڵناسیی مەعریفە» و «کۆمەڵناسیی پەروەردە» و « کۆمەڵناسیی تیۆریی-علم الاجتماع النظري» و «گرفتی نەوەکان- مشاكل الاجيال» و «مرۆڤ و کۆمەڵگە لە سەردەمی دووبارە بونیادنانەوەدا- الانسان و المجتمع في اعادة البناء» و «توێژینەوە لە کۆمەڵناسیی شارستانێتیی- دراسات فی علم الاجتماع الحضارة». لە زانکۆی بۆدابست بابەتی فەلسەفە و کۆمەڵناسییی وتۆتەوە، لە زانکۆی فرانکفۆرتی ئەڵمانی بە مامۆستای بابەتی کۆمەڵناسیی مەعریفە دیاریکراوە، دوای ئەوەی نازییەکان لە ئەڵمانیا دەسەڵاتیان گرتۆتەدەست، ئەوێی بە جێهشتووە و کۆچی کردووە بۆ بەریتانیا. لە بەریتانیا لە زانکۆی لەندەن لە ساڵی(١٩٣٣) هەتا کۆچی دوایی لە (١٩٤٧) بووە بە مامۆستای بابەتی کۆمەڵناسیی پەروەردە، (الحسن، ٢٠٠٥: ٥٧).

لە کتێبی «مرۆڤ و کۆمەڵگە لە سەردەمی دووبارە بونیادنانەوەدا»، بڕوایوایە کە دیاردەی پەروەردە دیاردەیەکی کۆمەڵایەتییە و پەروەردە ئەرکی کۆمەڵایەتیی هەیە؛ هەروەها پەروەردە پرۆسەیەکی کۆمەڵایەتییە و کاریگەریی لەسەر تاک و کۆمەڵگە بەجێدەهێڵێت، لەوبڕوایەدا بووە کە پەروەردە ئامرازێکە لە ئامرازەکانی بەرزەفتی کۆمەڵایەتیی- Social Control)(رشوان، ٢٠١٠: ١٣٠-١٣١). کارڵ مانهایم لە کارە جیاوازەکانییدا پابەندبوونی خۆی بە تیۆری کۆمەڵایەتیی بۆ پەروەردە ڕوونکردۆتەوە، لە هەموو بۆنەیەکدا ڕۆڵی مەرجایەتیی کۆمەڵایەتیی لە دیاریکردنی ڕێڕەو و ئاراستەی کاری پەروەردەییدا ئاشکراکردووە. لەسەر ئاستی ئەکادیمیی، کارڵ مانهایم بەپەرۆش بووە بۆ وتنەوەی بابەتی کۆمەڵناسیی پەروەردەیی لە پرۆگرامەکانی ڕاهێنانی مامۆستایاندا، ئەمەش لەو کاتەدا بووە کە پێشنیاری کردووە سێ بڕیار لێدراو(بۆ ئەو کەسانەی کە دەبنە مامۆستا بخوێندرێت، کە ئەوانیش بریتیی بوون لە»کۆمەڵناسیی گشتیی» و «کۆمەڵناسیی پەروەردەیی» و «کۆمەڵناسیی فێربوون-علم اجتماع التعلم»(أبيض، ١٩٨٢: ٥). مانهایم لە کتێبی دەروازەیەک بۆ کۆمەڵناسیی پەروەردە(An Introduction to the Sociology of Education) دا پێشنیار دەکات (کە لە خوێندنەوەکانی تایبەت بە بواری فێرکاریی و پەروەردەدا، هەوڵبدەین دەرەفەتێک بۆ

بیرکردنەوە بڕەخسێنین(Mannheim,١٩٦٢: ٣). بە پێی ئەم وتەیەی مانهایم، یەکێک لە کارەگرنگەکانی پەروەردە بریتییە لە ڕەخساندنی هەل بۆ ئەوەی خوێندکاران فێری تێفکرین و بیرکردنەوە و تێرامان بکات، نەوەک تەنها ببنە وەرگرێکی نەرێنی و هەر زانیاریی و مەعریفەیەکیان پێدرا، ئەوا وەک بەڵگەنەویست وەریبگرن.

بەڕای مانهایم، بۆ بەرگری لە پرۆفیشناڵبوونی یەکجار زۆری خولەکانی فێرکاریی (خوێندن)، پێویستە هەم مامۆستاکان و هەم خوێندکاران زانیارییەکی تۆکمە و هەمەلایەنە لە کۆمەڵناسیی بەدەست بێنن؛ چونکە تەنیا کۆمەڵناسییە کە ڕوانگەیەکی بەربڵاو و هەمەلایەنە لەسەر ڕووداو و بابەتە کۆمەڵایەتییەکان دەخاتەبەردەست. بەڕای ئەو مامۆستاکان بۆ فێرکردن و ڕاهێنانی باشتری قوتابییەکان، پێویستە بواری جۆراوجۆری جیهانی کۆمەڵایەتیی ئەوان بەباشی بناسن قوتابییانی قۆناغی دواناوەندیی و خوێندکارانی زانکۆکان ئەبێ دەورەگەلێکی سەرەتایی لە بواری زانستی کۆمەڵناسیی تێپەڕبکەن؛ تا لەم ڕێگایەوە ئامادەییەکی زۆرتر و باشتر بۆ خوێندن و ژیانی کۆمەڵایەتیی بەدەست بێنن(دیلانی، ١٣٩٥: ٦٧٩).

هەر لە بارەی بەشدارییەکانی کاڵ مانهایم بۆ سۆسیۆلۆجیای پەروەردە، دەتوانین ئاماژە بەوە بکەین مانهایم بڕوایوایە کە کۆمەڵناسیی پەروەردە لە گرنگترین لقەکانی کۆمەڵناسییە، چونکە پەیوەندی بە توێژینەوە لە کردار و پەرچە کردار(الفعل و رد الفعل)ی نێوان پرۆسەی پەروەردە و پرۆسەی کۆمەڵگە(عملية المجتمع)وە هەیە؛ واتە کاریگەریی پەروەردە لە زاڵبوون بەسەر کۆمەڵگەدا و گەڵاڵەبوون(بلورة)ی بەها و پێوەر و ئاراستەکردنی ڕێڕەوەکانی، بەرەو ئامانجە بەرزەکان و کاریگەری کۆمەڵگە لە پشتگیریکردنی پەروەردە بە دابینکردنی ئەو پێداویستییە ماددی و نامادددییانەی کە پێویستی پێی هەیە(Mannheim,١٩٦٢: ١٥١). کارڵ مانهایم لەوباوەڕەدایە کاتێک باس لە بنەما کۆمەڵایەتییەکانی پەروەردە دەکەین، ئەوا لەوکاتەدا پێویستە لە توێژینەوەکەماندا بە شوێن شتێکی بنەڕەتییدا بگەڕێین، ئەو شتەش بریتییە لە تێگەیشتنی سروشتی سەردەم، یان ئەو زەمەنەی کە تێیدا دەژین و ماهیەتی گیروگرفتەکانی و ڕۆڵی پەروەردە لە چارەسەرکردنی ئەم تەنگوچەڵەمانەدا، پاشان دەستکردن بە دووبارە بونیادنانەوەی مرۆڤ و کۆمەڵگە. لەم شێوازە توێژینەوەیەدا ناتوانرێت واز لە پسپۆڕی کۆمەڵناسیی بهێنرێت، لێرەدا کۆمەڵناسیی لەدوو ئاراستەی سەرەکییەوە یاریدەمان دەدات، ئەوانیش یەکەمیان تێگەیشتن لە پەروەردە و دامەزراوە بونیادی و ئەرکگەرایەکانی پەروەردە، دووەمیشیان تێگەیشتنە لە مێژووی دامەزراوە پەروەردەییەکان و پەیوەندییان بە کۆمەڵگەوە((Nyberg, ١٩٥٧: ١٠-١١. لە ژێر ڕۆشنایی ئەم باوەڕەی مانهایم دا، دەتوانین بڵێین کە پرۆگرامەکانی خوێندن دەبێت گوزارشت لەو گیروگرفتە هەنووکەییانە بکەن کە لە ئێستادا کۆمەڵگە لەگەڵیاندا دەرگیرە، ئەو زانستەش کە دەتوانێت یاریدەی ناسینی کۆمەڵگە و ئاریشەکانی بدات بریتییە لە کۆمەڵناسیی.

تێگەیشتنی مانهایم بۆ سۆسیۆلۆجیای پەروەردە، لە دوو بواری سەرەکییدا خۆی دەبینێتەوە: ئەوانیش بریتین لە بواری بەرتەسک(کۆن) بۆ پەروەردە و بواری فراوان بۆ پەروەردە. بواری بەرتەسک(مجال الضيق)ی پەروەردە تەفرەنجە دەخاتەسەر لایەنە فەرمییەکانی پەروەردە، ئەمەش خۆی لە خوێندنگە و ڕۆڵی لە پرۆسەی پەروەردە و هەڵسەنگاندندا دەبینێتەوە. بەڵام لایەنی فراوانی پەروەردە، تەفرەنجە دەخاتەسەر ڕۆڵی دامەزراوە پەروەردەیی و سیستمەکانی تری کۆمەڵگە؛ وەک خێزان و خانەکانی خوداپەرستیی و کار و ڕێکخراوە و پارت و دەوڵەت لە ڕۆشنبیرکردن و فێرکردنی تاکەکاندا. جۆری ئەم تێگەیشتنە لە پەروەردە هانمان دەدات بۆ گرنگیدان بە توێژینەوە لە ڕۆڵی خوێندنگە لە کۆمەڵگەدا و ڕۆڵی کۆمەڵگە لە خوێندنگەدا(Judges, ١٩٥٩: ٤٠)). لەمیانەی باسکردنی سۆسیۆلۆجیای پەروەردە، مانهایم هەمیشە ڕۆڵی هۆکارە کۆمەڵایەتییەکانی لە دیاریکردنی پەروەردە

و پێگەیانـدنی کۆمەڵایەتییانـەی تاکـدا لـە پێشـچاوبووە. تەنانـەت سۆسـیۆلۆجیای پـەروەردە لای مانهایـم، گرنگـی بـە گرفتـەکانی مامۆسـتایانیش دەدات کـە ئەوانیـش ئەرکـی فێرکردنیـان لەسەرشـانە، ڕۆڵـی مامۆسـتا لـە پۆلـدا یاخـود لـە خوێندنگـەدا بەبنەمـا کۆمەڵایەتییـەکان کاریگـەر دەبێـت، مامۆسـتا لـە مامەڵەکـردنی لەگـەڵ خوێندکارانـدا پشـت بـەم بنەمـا کۆمەڵایەتییانـە دەبەسـتێت، هەروەهـا کاریگەریـی ئـەم پەیوەندییـە کـە مامۆسـتا لـە پرۆسـەی پەروەردەییـدا بـە خوێندکارانـەوە دەبەسـتێتەوە. مامۆسـتا لەوانەیـە هەڵگـری بنەمـای کۆمەڵایەتیـی ئەرێنـی بێـت، ئەمـە دەبێتـە هـۆی ڕاکێشـانی خوێنـدکاران بـۆ لای خـۆی و بابەتە زانستییەکەی، وەک دادپەروەریـی و هاریکاریی و دیموکراسییەت و ئازادیی و خاکیبـوون و مرۆییبـوون و دڵسـۆزیی لـە ڕاپەڕاندنـی ئەرکەکانیـی و بێلایەنیـی و بابەتیبـوون، لەوانەشـە هەڵگـری خەسڵەتی نەشـیاو بێـت، لـەو کاتـەدا خوێنـدکاران ڕقیـان لـە خـۆی و بابەتـە زانستییەکەیشـی دەبێتـەوە وەک بارگرژیـی و تووڕەیـی و دوژمنایەتیـی لەگـەڵ خوێندکارانـدا و لایەنگیریـی و دیکتاتۆرییەت و خۆسـەپاندن...هتد (Mannheim,١٩٦٢: ١٥٤). هەروەهـا مانهایـم لـە توێژینـەوەی سۆسـیۆلۆجیای پـەروەردەدا، هەوڵیـداوە سـەراپای دامـەزراوەی پەروەردەیـی شـیبکاتەوە و لـە کۆتایشـدا بگاتـە ئـەو ئەنجامـەی کـە مەبەسـتی سـەرەکی لـە توێژینـەوەی پـەروەردە بریتییـە پێکـەوە بەسـتنی پـەروەردە لەگـەڵ ئامانجـەکانی سـەردەمدا، پاشـان بونیادنـانی تیۆرێکـی کۆمەڵایەتیـی باوەڕپێکـراو کـە لـە ڕیفـۆرم و گەشـەپێدانی کۆمەڵگـە، لـە لایـەنی مـاددی و ناماددییـەوە بتوانرێـت پشـتی پێببەسترێت(الحسـن، ٢٠٠٥: ٦٠).

بەشـێوەیەکی گشـتی، ڕاسـتە مانهایـم وەک زانایـانی تـری کۆمەڵناسـیی بـە تەنهـا کاری لەسـەر پرۆگرامـەکانی خوێنـدن نەکـردووە، بەڵکـو لـە کاتی باسـکردنی لەسـەر ڕۆڵـی پـەروەردە و خوێندنگـە لەسـەر بەخشـینی فـۆرم بـە ڕەفتـار و دروسـتبوونی کەسـێتیی خوێنـدکاردا ئـەو ئاماژانـە بـەدی بکەیـن. تەنانـەت لـە باسـکردنی پـەروەردەدا هەمیشـە جەختـی لـەوە کردۆتـەوە کـە پـەروەردە وەڵامـدەرەوەی گرفتـەکانی سـەردەمەکەی خـۆی بێـت، ئەمـە جگـە لـەوەی بـڕوای بـە گەشـەکردنی هەمەلایەنـەی خوێنـدکار هەبـوو لـە لایەنـەکانی جەسـتەیی و ژیریـی و هەڵچوونییـەوە، ئەمـەش لەگـەڵ تێگەیشـتنی نوێـی پرۆگرامـدا دێتـەوە.

٣-٣. تاڵکۆت پارسۆنز(Talcott ١٩٧٩-١٩٠٢ Parsons):

لـە سـەرەتای دەیـەی پەنجـاکانی سـەدەی بیسـتەمدا، هەندێـک شـیکردنەوەی سۆسـیۆلۆجی لـە بـواری سۆسـیۆلۆجیای پرۆگرامـدا بەدیدەکەیـن، کـە هەندێـک لـە زانایـانی نـەوەی دووەم ئاماژەیـان پێکـردووە؛ بـۆ نموونـە یەکێـک لـەو زانایانـە بریتییـە لـە تاڵکـۆت پارسـۆنز کـە بنەمـاکانی تیـۆری بونیـادی ئەرکگەرایـی دانـاوە و هەوڵیـداوە لـە توێژینـەوەی نەسـەق یاخـود سیسـتمە کۆمەڵایەتییـە جیاوازەکانـدا و لـە نێویشـیاندا سیسـتمی فێرکاریـی بەکاربهێنێت(السـید، ٢٠١٨: ١١٢).

لـە کۆمەڵناسـییدا، لەژێـر کاریگەریـی بیروبۆچوونـەکانی هەریەکـە لـە سـۆرۆکین (Pitrim ١٩٦٨-١٨٨٩ Sorokin)٢ وتالکـۆت پارسـۆنز، جیـاوازی لـە نێـوان سـێ سیسـتمی کۆمەڵایەتییـدا دەکرێـت، ئەوانیـش بریتییـن لـە: سیسـتمی کۆمەڵایەتیـی کـە بـە کۆمەڵێـک فاکتـەری کۆمەڵایەتیـی پێکەوەبەسـتراو و تەواوکاریـی لـە چوارچێـوەی یەکەیەکـی وەزیفییـدا دیاریدەکرێـن، پاشـان سیسـتمی کەلتووریـی وەکـو سیسـتەمێک لـە بیروبۆچـوون، دواتـر سیسـتمی کەسـێتیی کـە لـە پاڵنـەر و حەزوئـارەزوو و پێداویسـتیی و ئامادەباشـییەکان لـە گشـتێکی هەمەلایەنـدا پێکدێـتRoger, ١٩٨٣: ١٣١)). ئـەم سێ سیسـتمە(الانظمة)لە هـەر کردەیەکـی کۆمەڵایەتییـدا بەشـدارن. کـردەی کۆمەڵایەتیـی هیـچ نییـە جگـە لـە ئەنجامـی کارلێکـی نێـوان ئـەم سێ سیسـتمە نەبێـت، بـەم پێیـە هـەر سیسـتمێک لـەم سیسـتمانە لـە پێنـاوی

بەردەوامێتی چالاکییەکانی و کاردا پێویستی بەئەوانیتر هەیە، هەر کارێک بەرهەمی پەیوەندیی نێوان ئەم سێ سیستمەیە. ئەم تیۆرە تەفرەنجە دەخاتەسەر دابەشکردنی تاکەکان لە توێژی سووڕی ژیاندا: ڕۆڵی منداڵ، هەرزەکار، پێگەیشتوو. پاشان نەسەقی ڕۆڵە سەپێنراوەکان وەک ئەو ڕۆڵەی کە پەیوەندی بە ڕەگەز و چینەوە هەیە؛ لە کۆتایشدا ڕۆڵە وەرگیراوەکان وەک ئەو ڕۆڵانەی کە پەیوەندییان بە کار و پیشە و کولتوورەوە هەیە. بەمشێوەیە ئامانجی پرۆسەی پێگەیاندنی کۆمەڵایەتیی بریتییە لە فێرکردنی منداڵ کە لە ناو نەسەقێکی بەردەوامی ڕۆڵ و پێگەدایە، کە ئەمەش لە سەرەتای ژیانییەوە هەتا کۆتایی ژیانی بەردەوامە(وطفة، ١٩٩٨: ٦٩-٧٠).

پارسۆنز لە میانەی وتارە بەناوبانگەکەیەوە دەربارەی پۆلی خوێندنگە وەک سیستمی کۆمەڵایەتیی(الصف المدرسي كنظام اجتماعي- School class as a social system)، هەوڵیداوە ڕۆڵە ئەرکییەکانی خوێندنگە لە کۆمەڵگەی ئەمریکیی نوێدا شیبکاتەوە، بەتایبەتی پرۆسەی گواستنەوەی خوێندکاران و ڕۆڵەکانیان بۆ ڕۆڵی تاکە پێگەیشتووەکان لە پاشەڕۆژدا و گەشەپێدانی تواناکانیان بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی ئەم ڕۆڵانە و دیاریکردنی منداڵان(خوێندکاران) و دابەشکردنیان بە گوێرەی پۆلەکانی خوێندن و ئامادەکردنیان بۆ پیشە و ئەرکە پیشەیی و کۆمەڵایەتییەکان و ئەرکیتر، کە خوێندنگە لە ڕێگەی گرنگیدان بە پرۆگرام و بڕیارلێدراوەکانی خوێندنەوە لە پێناوی ئامادەکردن و ڕاهێنانی پێویستەوە بۆ خوێندکاران بناغەی دادەنێت(عبدالرحمن، ٢٠١٦: ٣٤٥-٣٤٦). لەلایەکیترەوە پارسۆنز گرنگی بە شیکردنەوەی ڕۆڵ و ئەرکە جیاوازەکانی خوێندنگە و سیستمی فێرکاریی داوە، ئەمەش لە ڕێگەی گرنگیدان بە پرۆگرام و بڕیارلێدراوەکانی خوێندنگە. بۆ ئەم کارە تیۆرە بەناوبانگەکەی لەسەر نەسەق و کردەی کۆمەڵایەتیی(Social system & Action Theory)ی بەکارهێناوە. لە کاتی پرۆسەی بەدیهاتنی ئەرکە گشتییەکانی خوێندنگە و بەدەستهێنانی ڕۆڵە کۆمەڵایەتییەکانی خوێندکاراندا بە ڕوونی ئاماژەی بۆ ئەمە کردووە، بە تایبەتی کە خوێندنگە بە ئامرازێک دادەنێت بۆ بەدەستهێنانی بەها تاک و خێزانییەکان و گواستنەوەی بۆ بەدەستهێنانی بەهاکانی کۆمەڵگە و جیهانییەکان(عبدالرحمن، ٢٠١٦: ٣٤٦).

بە بڕوای پارسۆنز، بەو پێیەی تاکەکان لە نەسەقی کۆمەڵایەتییدا ئەندامن، پێگەیاندنی کۆمەڵایەتییان لەڕێگەی سیستمی پەروەردەییەوە دەبێت، ئەم سیستمە ئامادەیان دەکات بۆ مومارەسەکردنی ئەو ڕۆڵانەی کە لە کۆمەڵگەکەیاندا لێیان چاوەڕوان دەکرێت؛ ئەمەش لە ڕێگەی بەکارهێنانی کۆمەڵێک پاداشت و سزاوە بەدیدێت. پاشان سروشتی پەیوەندی نێوان کەسێتی و بونیادی کۆمەڵایەتیی و ڕۆڵی پێگەیاندنی کۆمەڵایەتیی لە بەدیهێنانی هاوسەنگی لە کۆمەڵگەدا ڕوونکردۆتەوە. ئەمە جگە لەوەی جێبەجێکردنی بەرزەفتی کۆمەڵایەتیی تێیدا دەبێتەهۆی بەردەوامێتیی و یەکانگیریی کۆمەڵایەتیی. هەروەها پارسۆنز جەختی لەوە کردۆتەوە کە سیستمی فێرکاریی بەرپرسە لە ئامادەکردنی سامانی مرۆیی کە لە ڕووی کۆمەڵایەتیی و پیشەییەوە لێهاتوو بن بۆ ئەوەی لە پاشەڕۆژی کۆمەڵگەدا ڕۆڵی خۆیان بگێڕن، ئەرکی خوێندنگە بریتییە لە دۆزینەوەی توانای خوێندکاران و ئامادەکردن و ئاراستەکردن و گەشەپێدانی پاڵنەرەکانیان بۆ کارکردن(الشخيبي و العجمي،٢٠٠٨: ٥٣).

دەربارەی ڕۆڵی مامۆستایانیش، پارسۆنز پێیوایە کە ڕۆڵی مامۆستا بریتییە لە یارمەتیدانی خوێندکاران لە پرۆسەی درکپێکردن و زانینی تواناکانیان و ئاراستەکردنیان. خوێندنگە پرۆسەی ئامادەکردنی ئەکادیمیی و پیشەیی بۆ تاک ئەنجامدەدات. پارسۆنز جیاوازی کردووە لە نێوان خوێندنگەی سەرەتایی کە تێیدا کارامەیی و شارەزاییە بنچینەییەکان و چاندنی بەهاکانی کۆمەڵگە لە کەسێتییەکەیدا بەدەستدەهێنێت؛ خوێندنگەی ئامادەییش زیاتر گرنگی بە ئامادەکردنی ئەکادیمیی و پسپۆڕیی دەدات وەک بنەمایەک بۆ هەڵبژاردنەکانی خوێندکار لە قۆناغی

زانکۆییـدا و بەردەوامبـوونی خوێندن(الشـخيبي و العجمـي،٢٠٠٨: ٥٣-٥٤).

پارسـۆنز لـە شیکردنەوەی سیسـتمی فێرکاریـی ئەمریکییـدا، ئامـاژەی بـەوەداوە کـە سـەرەتای پێگەیانـدنی کۆمەڵایەتیـی منداڵ لـە نـاو خێزانـەوە دەسـت پێـدەکات، ئەمـەش بەگوێـرەی ئاسـت و پێـوەرە تایبەتییـەکانی خێـزان و دایبابـەوە دەبێـت، پێـوەرەکانی خێـزان نابێت بەسـەر هەمـوو تاکەکاندا پراکتیـزە بکرێت(واتـە هـەر خێزانـە و جۆرێـک لـە پێـوەری کۆمەڵایەتیـی تایبـەت بـە خـۆی هەیـە، منداڵەکانیـان بـە گوێـرەی ئـەو پێـوەرە تایبەتییانـە پـەروەردە دەکـەن). بـەڵام لـە کۆمەڵگـەدا، پێگەیانـدنی تاکـەکان لەژێـر ڕۆشـنایی پێـوەرە گشـتییەکانی کۆمەڵگـەدا دەبێـت و بەسـەر هەمـوو ئەندامـانی کۆمەڵگـەدا پراکتیـزە دەکرێـت، لێرەشـەوە وەهـا سـەیری خوێندنگـە دەکات کـە پردێکـە لـە نێـوان خێـزان و کۆمەڵگـەدا، خوێندنگـە دامەزراوەیەکـی کۆمەڵایەتییە-بەهـۆی ئاڵۆزبـوونی کۆمەڵگـەوە- کۆمەڵگـە ئەرکـی پێگەیانـدنی کۆمەڵایەتیـی بـە ئـەو سـپاردووە. پارسـۆنز جەخـت لـەوە دەکاتـەوە کـە سیسـتمی فێرکاریـی دوو ئەرکـی بنەڕەتیـی لەسەرشـانە، ئەوانیـش بریتییـن لـە ئەرکـی پێگەیانـدنی کۆمەڵایەتیـی و پرۆسـەی ئامادەکـردنی پیشـەیی لـە میانـەی دیاریکـردن و هەڵبژاردنەوە(أحمـد، ١٩٩٧: ١٣٠).

خوێندنگـە بـە بـاوەڕی پارسـۆنز، دوو جـۆری بنەڕەتیـی لـە پابەندبـوون گەشـە پێـدەدات، جـۆری یەکەمیـان بریتییـە لـە پابەندبـوون بەبەهـا کۆمەڵایەتییەکانـەوە، جۆری دووەمیـش پابەندبوونـە بـە دیاریکـردنی جـۆری ئـەو ڕۆڵـەی کـە تـاک لـە قۆناغـی پێگەیشتن(الرشـد)دا پراکتیـزەی دەکات. ئـەم پابەندبوونانـە جـۆری خوێندنـە جیاوازەکان دیـاری دەکـەن. خوێنـدنی بنەڕەتیـی جەخـت لەسـەر پابەندبـوون بـە وەرگرتنـی بەهـا کۆمەڵایەتییـەکانی کۆمەڵگـە دەکاتـەوە، بـەڵام خوێنـدنی ئامادەیـی و زانکۆیـی یارمـەتی خوێنـدکار دەدات لەسـەر دیاریکـردنی شـێوازی ڕۆڵـی پسـپۆڕیی کـە تـاک لـە قۆناغـی پێگەیشـتنیدا دەیگێڕێت(أحمـد، ١٩٩٧: ١٣١-١٣٢).

٣-٤. پییەر بۆردیۆ (Pierre Bourdieu ١٩٣٠-٢٠٠٢):

پییـەر بۆردیـۆ وەک کۆمەڵناسـێک، لـە زۆر بـواری کۆمەڵناسییدا شـارەزا و لێهاتـوو بـووە، لەمـڕۆدا کاریگـەری بۆردیـۆ لەسـەر کۆمەڵناسیی بـە شـێوەیەکە کـە هیـچ کتێبێکـی کۆمەڵناسیی نابینیـن چەنـد لاپەڕەیەکـی بـۆ بیروبۆچوونـەکانی ئـەو تەرخـان نەکردبێت(بـزار، ٢٠٠٧: ١٦). لـە کاتی گـەڕان و پشـکنینی بیروبۆچوونـەکانی بۆردیـۆ لەسـەر پـەروەردە و پرۆگرامـەکانی خوێنـدن، ڕووبـەڕووی بەکارهێنـانی کۆمەڵـە چەمکێکـی تایبـەت دەبینـەوە، کـە بەبـێ تێگەیشـتن لـەو چەمکانـە ئاسـان نییـە بتوانیـن لـە بیروبۆچوونـەکانی بۆردیـۆ تێبگەیـن. زۆرێـک لەوناوبانگـەی بۆردیـۆ هەیـەتی، دەگەڕێتـەوە بـۆ داهێنانـەکانی لـە بـواری چەمکسـازی، یـان بەکارهێنـانی چەمکـەکان لـە دەرەوەی زمـانی بـاو، یـان بـوارە تەقلیدییەکـەی کـە تێیـدا بەکارهاتـوون، یاخـود نوێکردنـەوەی بەکارهێنـانی چەمکـەکان، جیـاواز لـەوەی لـەلای فەیلەسـوف و کەسـانیتر بەکارهێـنراون. ئەمـە جگـە لـەوەی هەندێـک لـەو چەمکانـەی بۆردیـۆ وەک چەمکـی تیۆریـی و فەلسـەفی بەکاریـان دەهێنێـت، پێشـتر تەنیـا لەنـاو زمانـدا وشـەگەلێکی ئاسـایی بـوون، نـەک کۆمەڵـێ چەمکـی ئەوتـۆ کـە بتوانـرێ دیـاردە و پەیوەندییـە مرۆیـی و کۆمەڵایەتییەکانیـان پـێ بخوێنرێتەوە(سـیوەیلی، ٢٠١٠: ٥٧-٥٨). لـە گرنگتریـن ئـەو چەمکانـەی کـە بۆردیـۆ بەکاریهێنـاون بریتییـن لەچەمکەکانی(دووبـارە بەرهەمهێنانـەوە، هابیتـۆس، سـەرمایەی هێمایـی، سـەرمایەی کولتووریـی، توونودتیژیـی هێمایـی، هەژمـوون، چەمکـی کایە-کێڵگە(مفهـوم الحقل)... هتد(شـوفالییە و شـوفیري، ٢٠١٣). لـە کاتی باسـکردنی بیروبۆچوونـەکانی بۆردیـۆ لەسـەر پرۆگـرام و فێرکـردن، هەندێـک لـەو چەمکانـەی سـەرەوەمان بەرچاوەدەکەوێـت و لەوێـدا مەبەسـتەکانیان ڕوونکراوەتـەوە.

دیدی بۆردیۆ بۆ پرۆگرام و پەروەردە:

لە فەرەنسا، (پییەر بۆردیۆ)گرنگی بە سۆسیۆلۆجیای پرۆگرام داوە، ئەم گرنگیدانەی بۆردیۆ لە میانەی باسکردنییەوە دێت لەسەر رۆڵی خوێندنگە لە کۆمەڵگەی سەرمایەداریی هاوچەرخدا و سروشتی هەڵبژاردن و دیاریکردنی شێوەکانی بریارلێدراو و پرۆگرامەکانی خوێندن و ئەو رێگایانەی کە بە هۆیانەوە سەرمایەی کولتووریی(رأس مال الثقافي- Cultural Capital) دروست دەبێت و گواستنەوەی ئەم سەرمایە کولتوورییە بۆ نەوەکان(عبداللە، ٢٠١٦: ٣٥٤). یەکێک لەو چەمکە سەرەکییانەی کە بۆردیۆ لە میانەی قسەکردنی لەسەر پرۆگرام و خوێندنگە و پەروەردەدا بەکاری دەهێنێت بریتییە لە «چەمکی دووبارەبەرهەمهێنانەوە-اعادة الانتاج-Reproduction». پییەر بۆردیۆ بە شیکردنەوە و توێژینەوە و هەڵسەنگاندن، باسی لە چەمکی دووبارەبەرهەمهێناوە کردووە، ئەمە لەو کاتەدا بووە گرنگی بە سۆسیۆلۆجیای پەروەردەی فەرەنسیی داوە، لەگەڵ(جان کلۆد باسرۆن- Jean Claude Passeron)ی هاورێیدا لە کتێبی دووبارەبەرهەمهێناوە(اعادة الانتاج)دا کە لە ساڵانی شەستەکانی سەدەی رابووردوودا نووسیویانەتەوە. ئەم ماوەیە، بە قۆناغی گەشەسەندن و پێشکەوتنی زانستیی و میتۆدی سۆسیۆلۆجیای پەروەردە دێتە هەژمارکردن(حمداوي، ٢٠١٨: ٨٧). لە راستی دوور ناکەوینەوە، ئەگەر بڵێین کە بەشێک لە بلیمەتی ئەم پیاوە بریتییە لەم چەمکە(چەمکی دووبارەبەرهەمهێنانەوە) کە بۆتەقەیەکی هزرییە بۆ کارە داهێنەرە جیاوازەکانی. چەمکی (دووبارەبەرهەمهێنانەوە) پێگەیەکی سەنتەری(مكانة مركزية) داگیردەکات و خاڵی یەکتربڕی(تقاطع)ی چەمکەکانی تری بۆردیۆیە لە تیۆرە سۆسیۆلۆجییەکەیدا، ئەمەش بەو مانایە دێت کە چەمکەکانی (هابیتۆس، سەرمایەی کولتووریی، توندوتیژی هێمایی، دەسەڵاتی زمان و سەرمایەی رەمزیی) چەمکگەلێکن بەچواردەوری چەمکی دووبارەبەرهەمهێنانەوەی کۆمەڵایەتیی پەروەردەدان، ئەمەش کرۆکی تیۆرەکەی بۆردیۆیە. (وطفة، ٢٠١٥: ٨).

دەشێت وەها سەیری پییەر بۆردیۆ و کلۆد باسرۆن بکرێت کە ئەم دووانە دووبارە لە دایکبوونەوەیان بەخشییە سۆسیۆلۆجیای پەروەردە، بۆ ئەمە لەو گریمانە بنچینەییەوە دەستییان پێکردووە کە خوێندکاران لە بەدەستهێنانی سەرکەوتن لە خوێندنگەدا، هەمان هەلیان لەبەردەستدا نییە. ئەم جیاوازییەش-یاخود نەبوونی هەمان هەل بۆ سەرکەوتن لە خوێندنگەدا- دەگەرێتەوە بۆ جیاوازی چینایەتیی و جیاوازی تاکایەتیی لەناو هەمان پۆلی خوێندندا. پاشان توێژینەوە سۆسیۆلۆجیی و ئامارییەکان، بۆردیۆ و باسرۆنی بەرەو ئەو ئەنجامگیرییە بنچینەییە بردووە کە: ئەو رۆشنبیرییەی کە خوێندکار لە خوێندنگەی فەرەنسیی سەرمایەدارییدا وەریدەگرێت، رۆشنبیرییەکی بابەتیی یان پاک و بێلایەن نییە، بەڵکو رۆشنبیرییەکی بە ئایدۆلۆجیکراوە و گوزارشت لە کەلتووری هەژموونگەرایی و چینی فەرمانرەوا دەکات، دواتر پێگەیاندنی کۆمەڵایەتیی ئازادکردنی خوێندکار نییە، بەڵکو خوێندنگە لە رێگەی گوێرایەڵیی و هەڵبژاردن(الاصطفاء و الانتقاء و الانتخاب)ەوە هەمان چینە کۆمەڵایەتییەکان بەرهەم دەهێنێتەوە(مراد، ٢٠١٨: ١٠٤-١٠٥). خوێندنگە و پرۆگرامەکانی خوێندن، بە ئامرازێک دادەنرێن بۆ گواستنەوەی بیروباوەڕ و بەهاکانی کولتووری زاڵ. ئەمە بەڕوونی و بە تایبەتی لای منداڵانی ئەو خێزانانە دەردەکەوێت کە خاوەنی سەرمایەی مرۆیی(رأس مال البشري)ین و دەتوانن لە رێگەی خوێندنگەو زیادکردنی توانا و لێهاتوویەکانیان و ئەو پێگەیانەی کە پێیدەگەن، وەبەرهێنان لەم سەرمایە مرۆییەدا بکەن. هەموو ئەمانە لە رێگەی پرۆگرامەکانی خوێندنەوە و وەرگرتنی رەوایی زیاتر وەکو کۆمەڵەیەکی بەهێز لە کۆمەڵگەی نوێدا (عبداللە، ٢٠١٦: ٣٥٤-٣٥٥).

لە دیدی بۆردیۆوە سیستمی پەروەردە لە کۆمەڵگەی خاوەن چینی جیاوازدا، یەکێکە لە میکانیزمە سەرەکی و کاراکان لە چەسپاندنی ستایلێکی کۆمەڵایەتیی باو لەو کۆمەڵگەدا؛ بە جۆرێک بوونی چەند قوتابخانەیەکی

جیاواز لەیەک کۆمەڵگەدا، کە ئاستەکانیان جیاوازە و لە هەمان کاتیشدا ئاستی چینایەتیی خوێندکارەکانیشی لەو خوێندنگەیەدا جیاوازن، واتە منداڵانی چینە باڵاکان لەو خوێندنگەیانە دەخوێنن کە لە ڕووی جۆرییەوە باڵان، ئەمەش ڕەنگدانەوەی جیاوازی چینایەتییە(عوسمان، ٢٠١٧: ٢٠-٢١).

یەکێک لە ڕوخسارەکانی ئەوتوندوتیژییەی کە لە ڕێگەی خوێندنگەوە پیادەدەکرێت، خۆی لە هەمەڕەنگی ئەو خوێندنگایانەدا دەبینێتەوە لە یەک کۆمەڵگەدا بوونیان هەیە؛ ئەم خوێندنگانە ئاستەکانیان بە گوێرەی بنەچەی چینایەتیی خوێندکارەکان جیاوازە، ڕۆڵەی چینە باڵاکانی کۆمەڵگە لەو خوێندنگایانەدا دەخوێنن کە کوالتییان بەرزە، بەمەش هەمەڕەنگی لە خوێندنگە و جیاوازی ئاستەکانیان ڕەنگدانەوەی ئەم جیاوازییە چینایەتییەمان پیشان دەدات؛ ئەمەش بە ڕوونی یەکێک لە گرنگترین شێوەکانی توندوتیژی کولتووریمان لە کۆمەڵگە نوێیەکاندا پیشان دەدات(بدران و البیلاوي، ٢٠٠٣: ١١٦). ئاستەکانی زمانەوانیش بە گوێرەی چینە کۆمەڵایەتییەکان جیاوازە، زمانی چینە میللیە پەراوێزخراوەکان(الهامشیة) جیاوازە لە زمانی خوێندنگە و بە ڕێژەیی دوورە لە خوێندنگەوە. ئەمەش بە مانای ئەوە دێت کە ڕۆڵەی ئەم چینە ڕووبەڕووی ئاستەنگی گەورە دەبنەوە لە چاو منداڵانی چینی بورجوازیی؛ کە ئەمان هەست بەوە دەکەن کە زمانی خوێندنگە درێژکراوەی سروشتیی زمانەکەیانە لەو ناوەندە چینایەتیی و کۆمەڵایەتییەی کە تێیدا دەژین. لێرەوە (هابیتۆس)٣ ی چینایەتیی لەگەڵ هابیتۆسی خوێندنگەدا لە هەمان کاتدا گونجاوە و جیاوازیشە. ئەمە مانای ئەوە دەگەیەنێت ئەوانەی هەڵگری سەرمایەی کولتوورییەکی گونجاو و چوونیەکن لەگەڵ کولتووری هەژموونگەردا، ئەوا خوێندگە پاڵپشت و یارمەتیدەرە بۆ سەرکەوتن و درێژەدان بە خوێندن. بەڵام بە گوێرەی ئەوانەی کە سەرمایەی کولتوورییان جیاوازە لە سەرمایەی کولتووری خوێندنگە، ئەوا بۆ ئەوانە خوێندن و درێژەدان بە خوێندن و سەرکەوتنیان لە خوێندنگەدا کارێکی ئاسان نییە و دەبێتە ئاڵنگارییەکی گەورەیە بۆیان(وطفة، ٢٠١٥: ٢٤-٢٥).

هەرلەبەر ئەوە خوێندنگە بە تەنها منداڵانی چینەکانی خوارەوەی کۆمەڵگە لە کولتووری خێزانییان دانابڕێت، بەڵکو لە گەیشتنیان بە کولتووری خوێندنگەش تووشی ئاستەنگ و بەربەستیان دەکاتەوە، چونکە ئەم کولتوورە کولتوورێکە نزیکترە لە کولتووری چینی باڵادەستی کۆمەڵگەوە. ئەمەش بە مانای ئەوە دێت کە منداڵانی ئەم چینانە لەسەریان پێویستە و داواکراوە تێڕوانیان بۆ شتەکان و تێگەیشتن لێیان و ڕەفتارکردن لەگەڵیاندا زۆر جیاواز بێت لەو کولتوورە خێزانییەی کە لەسەری پەروەردەبوون و پێیڕاهاتوون. ئەم پرۆسەیە لە ژێرکاریگەری کرداری بە کۆمەڵایەتیبوونی کولتووریی نامۆبوون دەبێت لە خوێندنگە، بەمەش منداڵانی چینەکانی خوارەوەی کۆمەڵگە هەستی حەقیقی بە ئینتیما بۆ جیهان و ژینگە بنەڕەتییەکەیان لەدەستدەدەن، ئەمەش ئەو وێنە ناوهاوسەنگەیە لە پێگەیاندن کە خوێندکاران لە پێناوی ئەو نموونە پەروەردەیەی کە دامەزراوەی خوێندنگە لێیان دەخوازێت ملکەچ و گوێڕایەڵی دەبن.

دەربارەی پەیوەندی توندوتیژیی هێمایی و پەروەردە، بۆردیۆ لەباوەڕەدایە کە توندوتیژی هێمایی: بریتییە لە توندوتیژییەکی نافیزیکی، لە بنەمادا لە ڕێگەی ئامرازەکانی پەروەردە و فێرکردن و مەعریفە و ئایدۆلۆژیاوە ئەنجامدەدرێت، شێوەیەکی نەرم و هەست پێنەکراوی هەیە و هەندێکجار قوربانیانی ئەم توندوتیژییە خۆیان توندوتیژییەکە نابینن یان نادیارە(بوردیو، ١٩٩٤: ١٤). لای بۆردیۆ، هەردوو چەمکی کردەی پیداگۆجی٤ و

٣. هابیتۆس(Habitus): بۆردیۆ، هابیتۆس بە سیستەمێک پێناسە دەکات کە تاکەکان لە ڕێگەیەوە لە جیهانی دەرەوە تێدەگەن و بە هۆیەوە هەڵیدەسەنگێنن. بەڵام لە هەمان کاتیشدا، هابیتۆس سیستەمێکیشە بۆ تێگەیشتن و هەڵسەنگاندنی پراکتیکی تاکەکان خۆیان(سیوەیلی، ٢٠١٠: ٦٧).

٤. پێداگۆجیا(البیداجوجیا- Pedagogy): واتا زانستی پەروەردە، ئەو زانستەیە کە لە هەموو ڕەهەندەکانی زانستیی و کولتووریی و کۆمەڵایەتیی و سیاسییەوە گرنگی بە مرۆڤ دەدات، هەروەها گرنگی بە پەیوەندی ئەم مرۆڤە بە خودی خۆی (گونجانی دەروونی

توندوتیژیی هێمایی هاوتان، لە کارە جیاوازەکانیدا دەربارەی دەسەڵاتی هێمایی و توندوتیژیی هێمایی ئەوەی ئاشکراکردووە کە کردەی پەروەردە لە ناوەڕۆکدا کردەیەکی ڕەمزییە، بەمشێوەیە هەر چالاکییەکی پەروەردەیی لە ڕاستییدا جۆرێکە لە توندوتیژی هێمایی، ئەمەش بەو پێیەی لایەنێکی کۆمەڵایەتیی دیاریکراو کولتووری خۆی دەسەپێنێت(بوردیو، ١٩٩٤: ٧). بۆردیۆ لە جێگەیەکی تردا دەڵێت(لە ڕووی بابەتییەوە هەر کردەیەکی پێداگۆجی، توندوتیژی هێماییە، ئەمەش بەوپێیەی کە دەسەڵاتێک لەڕێگەی کولتوورەوە خۆی دەسەپێنێت(بوردیو و باسرون، ٢٠٠٧: ١٠٣). لێرەدا ئەوە بە ڕوونی دیارە، کە پەروەردە لە ڕێگەی کولتوورەوە توندوتیژی هێمایی بەرامبەر بە خوێندکاران پیادە دەکات. سەرەڕای ئەوە بەڕای بۆردیۆ پرۆگرامی شاراوە لە خوێندنگەدا، وێنەیەکە بۆ توندوتیژی هێمایی و دەسەڵاتی هێمایی. لێرەدا توێژەران، پرۆگرامەکانی خوێندن دابەش دەکەن بۆ دوو جۆر، کە ئەوانیش بریتیین لە پرۆگرامی ئاشکرا و پرۆگرامی شاراوە. خوێندنگە لە ڕێگەی هەردوو جۆرە پرۆگرامەکەوە توندوتیژیی هێمایی بەرامبەر بە خوێندکاران پیادە دەکات. تەنانەت ئامانجە شاراوەکانی پەروەردەیش بەزۆری بۆ خزمەتکردنی سیستمی سیاسیی و کۆمەڵایەتیی باو دادەنرێت، ئەرکی ئەم ئامانجە بریتییە لە پارێزگاریکردن بەوەی کە پێیدەوترێت سەقامگیریی کۆمەڵایەتیی، کۆنترۆڵکردنی ئاکار و هەژموونی ئایدۆلۆژیی و برەدان بە بەهای چینایەتیی و چاندن و جێگیرکردنی ملکەچیی لە دەروونی خوێندکاراندا(وطفة ٢٠١٥: ٦٧-٦٨). بەم پێیە ئامانجە شاراوەکان لە خزمەتی ئەو چینەدایە کە لە کۆمەڵگەدا باڵادەستە. ئامانجە شاراوەکانی پەروەردە هۆکارێکە بۆ ئەوەی کە خوێندکاران: (لە ئاستە جیاوازەکاندا ڕێز لە هێماکانی دەسەڵات بگرن، لەڕێگەی وێنە و وتەی ناو پەڕاوەکانی خوێندنەوە، جەخت لەسەر بەهای ملکەچکردن و گوێڕایەڵیی بۆ دەسەڵاتداران و چینی باڵادەست دەکات، جەختکردنەوە لەسەر پەیوەندی ملکەچبوونی هەرەمیی لە نێوان مامۆستا و خوێندکار و بەڕێوەبەردا. گەورەکردن و پەسنی دەسەڵاتداران، بەزۆری گرتنەبەری ڕێگای وانەبێژیی و ئەزبەرکردن کە کاراترین ڕێگەی وانەوتنەوەیە لە کوشتنی توانای عەقڵی و بیرکردنەوە)(النقیب، ١٩٩٣: ٧٠). ئەم پرۆگرامە بە ئاشکرا کارناکات، بەڵکو لە ڕێگەی وێنە و وتە و زمانەوە کاردەکات و کولتوورێک پیشانی خوێندکار دەدات کە کولتووری چینی باڵادەستی کۆمەڵگەیە، ئەم کولتوورە وەک تاکە کولتووری باڵا دەناسێنێت.

ئەنجامەکان:

شیکردنەوەی سۆسیۆلۆجیانەی پرۆگرام، لای نەوەی یەکەمی زانایانی کۆمەڵناسیی، کەم و دەگمەنە، بەڵام سەرەڕای ئەوە، دەتوانین هەندێک بایەخ پێدانی سۆسیۆلۆجیانەی گرنگ ببینین کە دەتوانرێت پێیبوترێت سۆسیۆلۆجیای پرۆگرامی خوێندن. هەوڵ و کۆششەکانی ئەمیل دۆرکهایم، سیمایەکی ئەکادیمیانەیان بە «سۆسیۆلۆجیای پەروەردە» بەخشیووە، ئەمەش لە میانەی نووسینی سێ کتێبەوە لەم بوارەدا. کە بریتیین لە «پێشکەوتنی پرۆگرام لە فەرەنسا-تطور المنهج في فرنسا» و «پەروەردەی ئاکاریی-التربیة الاخلاقة» و «پەروەردە و کۆمەڵگە-التربیة و المجتمع». تێڕانینی دۆرکهایم بۆ پەروەردە بە گشتیی و پرۆگرام بە تایبەتیی، تێڕوانینێکی ڕەخنەگرانەیە؛ چونکە لە کتێبی «پەروەردە و کۆمەڵگە»دا ڕەخنە لە بیروبۆچوونەکانی هەریەکە لە (ئیمانۆئێل کانت-Kant» و هێربێرت سپنسەر-Spencer» و «ستیوارت میل-Stuart Mill» ...هتد دەگرێت و پەروەردە دەبەستێتەوە بە سیاقی سۆسیۆ-مێژووییەوە و داوای کردووە پرۆگرامەکانی خوێندن ڕەنگدانەوەی سەردەمی خۆیان بن. لەمبارەوە ڕەخنەی توند ئاراستەی ڕۆڵی حکومەت و سیستمی فێرکاریی فەرمیی فەرەنسیی دەکات، پێیوایە کە ئەو سیستمە تەفرەنجەی خستۆتەسەر

و ڕازیبوون لە خود) و لەگەڵ ئەوانی دی(گونجانی کۆمەڵایەتیی و هەستکردن بە ئینتیما بۆ گروپ) دەدات.(ابراهیم، ٢٠٠٩: ٢٢٦).

پرۆگرامی کۆن(المنهج التقليدي) بێئەوەی ئەو پێشکەوتن و گۆڕانکارییە نوێ و سەردەمیانە ببینێت کە بەسەر (زانستیی وانەوتنەوە)دا هاتووە. (کارڵ مانهایم)یش هەمان تێڕوانینی هەیە و پێیوایە کە پرۆگرامەکانی خوێندن دەبێت گوزارشت لەو گیروگرفتە هەنووکەییانە بکەن کە لە ئێستادا کۆمەڵگە لەگەڵیاندا دەرگیرە، ئەو زانستەش کە دەتوانێت یاریدەی ناسینی کۆمەڵگە و ئاریشەکانی بدات، بریتییە لە کۆمەڵناسیی. تیۆرە پەروەردەییەکان دەتوانن بەشدارییەکی کارا بکەن لە ڕیفۆرم و گەشەپێدانی کۆمەڵایەتییدا. سەرەڕای ئەوانە، دۆرکهایم دیدێکی نوێی بۆ پرۆگرامی پەروەردەیی هەبووە، داوای کردووە کە لە کاتی دانانی پرۆگرامدا، گرنگی بە گەشەپێدانی هەمەلایەنەی خوێندکار بدرێت.

سەبارەت بە کارڵ مانهایم، پێشنیاری کردووە لەو کۆلێژ و پەیمانگایانەی کە پسپۆڕییەکەیان پێگەیاندنی مامۆستایە بۆ کەرتی پەروەردە و فێرکردن، پێویستە سێ بڕیار لێدراو بخوێندرێت، کە ئەوانیش بریتیین لە«کۆمەڵناسیی گشتیی» و «کۆمەڵناسیی پەروەردەیی» و «کۆمەڵناسیی فێربوون-علم اجتماع التعلم». هەروەها مانهایم لەو باوەڕەدایە کە یەکێک لە کارە گرنگەکانی پەروەردە بریتییە لە ڕەخساندنی هەل بۆ ئەوەی خوێندکاران فێری تێفکرین و بیرکردنەوە و تێڕامان بکات، نەوەک تەنها ببنە وەرگرێکی نەرێنی و هەر زانیاریی و مەعریفەیەکیان پێدرا، ئەوا وەک بەڵگەنەویست وەریبگرن و لێبڕوانن.

هەرچی «تالکۆت پارسۆنز»ە، ئەوا لەو باوەڕەدابووە کە ئەرکی خوێندنگە بە گشتیی و پرۆگرام و بڕیارلێدراوەکانی خوێندن بەتایبەتیی، بریتییە لە دۆزینەوەی توانای خوێندکاران و ئامادەکردن و ئاراستەکردن و گەشەپێدانی پاڵنەرەکانیان بۆ کارکردن و گرتنەئەستۆی بەرپرسیارێتیی لە پاشەڕۆژدا. کاری خوێندنگە لە قۆناغی خوێندنی سەرەتاییدا، بریتییە لە چاندن و جێگیرکردنی بەهاکانی کۆمەڵگە لە کەسێتیی خوێندکاردا. بەڵام لە قۆناغی ئامادەییدا، کاری خوێندنگە زیاتر گرنگی بە ئامادەکردنی ئەکادیمیی و پسپۆڕیی دەدات، ئەمەش وەک بنەمایەک بۆ هەڵبژاردنەکانی خوێندکار لە قۆناغی زانکۆییدا و بەردەوامبوونی خوێندن.

گرنگیدانی (پییەر بۆردیۆ)یش بە پرۆگرام، لە میانەی باسکردنییەوە دێت لەسەر ڕۆڵی خوێندنگە لە کۆمەڵگەی سەرمایەداریی هاوچەرخدا و سروشتی هەڵبژاردن و دیاریکردنی شێوەکانی بڕیارلێدراو و پرۆگرامەکانی خوێندن و ئەو ڕێگایانەی کە بە هۆیانەوە سەرمایەی کولتووریی(الرأس مال الثقافي- Cultural Capital) دروست دەبێت و گواستنەوەی ئەم سەرمایە کولتوورییە بۆ نەوەکان. بەشێک لە بلیمەتی بۆردیۆ، دەگەڕێتەوە بۆ بەرهەمهێنانی چەمکی (دووبارەبەرهەمهێنانەوە). چەمکی (دووبارەبەرهەمهێنانەوە) پێگەیەکی سەنتەری(مكانة مركزية) داگیردەکات و خاڵی یەکتربڕی(تقاطع)ی چەمکەکانی تری بۆردیۆیە لە تیۆرە سۆسیۆلۆجییەکەیدا، ئەمەش بەو مانایە دێت کە چەمکەکانی (هابیتۆس، سەرمایەی کولتووریی، توندوتیژی هێمایی، دەسەڵاتی زمان و سەرمایەی ڕەمزیی) چەمکگەلێکن بەچواردەوری چەمکی دووبارەبەرهەمهێنانەوەی کۆمەڵایەتیی پەروەردەدان، ئەمەش کرۆکی تیۆرەکەی بۆردیۆ دادەنرێت. بەڕای بۆردیۆ، ئەو ڕۆشنبیرییەی کە خوێندکار لە خوێندنگەی سەرمایەدارییدا وەریدەگرێت، ڕۆشنبیرییەکی بابەتیی یان پاک و بێلایەن نییە، بەڵکو ڕۆشنبیرییەکی بەئایدۆلۆجیکراوە و گوزارشت لە کەلتووری هەژموونگەرایی و چینی فەرمانڕەوا دەکات، دواتر پێگەیاندنی کۆمەڵایەتیی ئازادکردنی خوێندکار نییە، بەڵکو خوێندنگە لە ڕێگەی گوێڕایەڵیی و هەڵبژاردن(الاصطفاء و الانتقاء و الانتخاب)ەوە هەمان چینە کۆمەڵایەتییەکان بەرهەم دەهێنێتەوە. خوێندنگە و پرۆگرامەکانی خوێندن، بە ئامرازێک دادەنرێن بۆ گواستنەوەی بیروباوەڕ و بەهاکانی کولتووری زاڵ. یەکێک لە سیماکانی توندوتیژیی کولتووریی جیاوازی جۆری خوێندنگەکانە کە

منداڵانی چینەکانی سەرەوەی کۆمەڵگە لەو خوێندنگە و زانکۆیانەدا دەخوێنن کە کوالێتی خوێندنیان بەرزە یاخود دەتوانن بە نمرەیەکی کەمەوە لە بەش و کۆلێژێکی بەرزدا بڕوانامە بەدەست بهێنن. هەروەها خوێندنگە، هەستی نامۆبوون بۆ خێزان و پەروەردەی پێش چوونە خوێندنگە؛ لای منداڵانی چینەکانی خوارەوەی کۆمەڵگە دروست دەکات، سەبارەت بە پرۆگرامی شاراوە، بۆردیۆ لەوباوەڕەدایە کە ئەم جۆرە پرۆگرامە وێنەیەکە بۆ توندوتیژی هێمایی و دەسەڵاتی هێمایی. ئەرکی ئەم پرۆگرامە بریتییە لە پارێزگاریکردن لە سەقامگیریی کۆمەڵایەتیی، کۆنترۆڵکردنی ئاکار و هەژمووونی ئایدۆلۆژیی و برەدان بە بەهای چینایەتیی و چاندن و جێگیرکردنی ملکەچیی لە دەروونی خوێندکاراندا.

The View of Sociologists for the Study Curriculums

Abstract

Education Curriculums are the main of axis of education and learning, because through these Curriculums, the authorities convey and educate students their social and political cultural messages and philosophy. These Curriculums are based on the theories and philosophy of education and work on their development. One of the scientific aspects of knowledge which directly related to reading Curriculum is sociology. Sociology is involved in setting, correcting Curriculum, and rewriting Curriculums through its theories. This study (The view of sociologists for the study Curriculum), is a theoretical study conducted in the field of education sociology. The objectives of this study are to understand each one's perspective of (Emile Durkheim, Karl Mannheim, T. Parsons, Pirre Bourdieu) on education and Curriculums. Researchers have reached a set of conclusions at the end of their study.

The key words: (Emile Durkheim, Karl Mannheim, T. Parsons, Pirre Bourdieu, Curriculum, Reproduction, Symbolicviolence).

سەرچاوەکان:

--القران الكريم، المائدة، ٤٨

- قورئانی پیرۆز، و: هەژار

یەکەم/ بە زمانی کوردیی:

امین، بورهان محمد، تەفسیری ئاسان، چ١٤، بێ ساڵ و شوێنی چاپ.

خەمەش، مەجدەدین عومەر خەیری(٢٠١٢) کۆمەڵناسی (بابەت و میتۆد لەگەڵ جەختکردنەسەر کۆمەڵگای عەرەبی)،و: خرشید و ئەوانی تر، عبداللهدەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی ڕۆژهەڵات، هەولێر.

دیلانی، تیم(١٣٩٥) تیئۆرییە کلاسیکەکانی کۆمەڵناسی، و: خالد شێخی، پەخشانگای بیریار، سەقز.

رسـول، عزالدیـن عبدالصمـد(٢٠١٨) بیبلیۆگرافیـای توێژینـەوە کۆمەڵناسییەکان(ماسـتەر و دکتـۆرا)، لـە بڵاوکـراوەکانی کۆمەڵـەی کۆمەڵناسـان و دەروونناسـانی کوردسـتان، هەولێـر.

سیوەیلی، ڕێبوار(٢٠١٠) پییەر بۆردیۆ و کۆمەڵناسی فەلسەفی، چاپخانەی موکریانی، هەولێر.

عوسـمان، ئومێد(٢٠١٧)پییـەر بۆردیـۆ و بکـەرە کۆمەڵایەتییـەکان، لـە چوارچێـوەی کتێبـی پییـەر بۆردیـۆ، و: کۆمەڵێـک وەرگێـڕ، لـە بڵاوکـراوەکانی دەزگای ئایدیـا بـۆ فکـر و لێکۆڵینـەوە.

ئەلحەسـەن، ئیحسـان محەمەد(٢٠١٢)ئینسـایکلۆپیدیای کۆمەڵناسـی، و: دانـا مـەلا حەسـەن، دەزگای چـاپ و پەخشـی سـەردەم، سلێمانی.

دووەم/ بەزمانی عەرەبیی:

أبـو حويـج، مـروان(٢٠٠٠) المناهـج التربويـة المعاصرة(مفاهيمها-عناصرها-أسسـها و عملياتهـا)، ط١، الـدار العلميـة الدوليـة ودار الثقافـة للنـشر والتوزيـع، عـمان-الاردن.

أبيض، ملكة(١٩٨٢) علم الاجتماع التربوي، مطابع مؤسسة الوحدة، جامعة دمشق، دمشق.

أحمد، حمدي علي(١٩٩٧) علم اجتماع التربية، دار المعرفة الجامعية، مصر.

أفانزيني، غي(١٩٨١) الجمود و التجديد في التربية المدرسية، ت: عبدالدائم، عبدالله، دار العلم للملايين، بيروت.

بـدران، شـبل و البـلاوي، حسـن(٢٠٠٣)علم الاجتـماع التربيـة المعـاصرة، دار المعرفـة الجامعيـة، الاسكندرية، مـصر. نقـلا عـن كـمال عويسـى، الن/ريـات التربويـه المعـاصرة.

بدوي، أحمد زكي (١٩٨٢) معجم علم الاجتماع(أنجليزي-فرنسي-عربي)، ط٢، مكتبة لبنان، بيروت.

بدوي، احمد زكي(١٩٧٨)معجم مصطلحات العلوم الاجتماعية (انكليزي ، فرنسي ، عربي، مكتبة لبنان، بيروت، لبنان.

بـزاز، عبدالكريـم(٢٠٠٧) علـم اجتـماع بيـار بورديـو، أطروحـة دكتوراه(غير منشـورة) تقدم بهـا الى جامعـة منتوري/ كليـة العلـوم الانسـانية و الاجتماعيـة/ قسـم علـم الاجتـماع و الديموغرافيـا.

بورديـو، بيـار و بـاسرون، كلـود(٢٠٠٧) اعـادة الانتـاج: في سـبيل نظريـة عامـة لنسـق التعليـم، ت: ماهـر تريمـش، المؤسسـة العربيـة للترجمـة، بيروت-لبنان.

بورديو، بيير(١٩٩٤)العنف الرمزي(بحث في أصول علم الاجتماع التربوي)، ت: نظير جاهل، المركز الثقافي العربي.

الحسن، احسان محمد (٢٠٠٥) علم الاجتماع التربوي، دار وائل للنشرو التوزيع، عمان-الاردن.

حمدان، محمد زياد(١٩٩٨)، تخطيط المنهج، دار التربية الحديثة، سوريا.

حمداوي، جميل(٢٠١٨)سوسيولوجيا التربية، منشورات حمداوي الثقافية، تطوان.

دوركهايم، اميل(١٩٩٦) التربية والمجتمع، ت: علي أسعد وطفة، ط٥، دار معد للطباعة و النشر، دمشق، سوريا.

رشـوان، حسـين عبدالحميـد أحمـد(٢٠١٠) التربيـة و المجتمع»دراسـة في علـم اجتـماع التربيـة»، مؤسسـة شـباب الجامعيـة، اسكندرية-مصر.

السيد، طـارق(٢٠١٨) المدرسـة والمجتمع(دراسـة في علـم الاجتـماع المـدرسي)، مؤسسـة الشـباب الجامعيـة، الاسـكندرية، مـصر.

الشـخيبي، عـلي السـيد و العجمـي(٢٠٠٨) علـم اجتـماع التربيـة _المجالات-القضايـا) ، دار الجامعـة الجديـدة للنـشر، الاسـكندرية، مـصر.

شوفالييه، ستيفان و شوفيري، كريستيان(٢٠١٣) معجم بورديو، ت: الزهرة ابراهيم، .....، دمشق، سورية

عبدالرحمن، عبدالله محمد(٢٠٠١) علم الاجتماع السياسي، دار النهضة العربية للطباعة والنشر، بيروت-لبنان.
عبدالله، عبدالله محمد عبدالرحمن(٢٠١٦) علم الاجتماع التربوي-رؤية حديثة و معاصرة، مكتبة المتنبي، الدمام، المملكة العربية السعودية.
العمر، معن خليل(٢٠٠٦) معجم علم الاجتماع المعاصر، دار الشروق للنشر و التوزيع. عمان-الاردن.
غيث، محمد عاطف(١٩٧٩) قاموس علم الاجتماع، الهيئة المصرية العامة للكتاب، القاهرة، مصر.
مراد، سبرطعي(٢٠١٨) المقاربة الغربية للظاهرة التربية-دراسة نقدية لابرز المداخل النظرية في علم الاجتماع التربية-اطروحة دكتوراه(غير منشورة)، تقدم بها الى جامعة محمد خيضر بسكرة/ كلية العلوم الانسانية و الاجتماعية/ قسم العلوم الاجتماعية.
مرعي، توفيق أحمد و الحيلة، محمد محمود(٢٠١٥) المناهج التربوية الحديثة(مفاهيمها و عناصرها و أسسها و عملياته)،١٢، دار المسيرة للنشر والتوزيع و الطباعة، عمان-الاردن.
النقيب، خلدون حسن(١٩٩٣) المشكل التربوي والثورة الصامتة، دراسة في سوسيولوجيا الثقافة، المستقبل العربي، عدد ١٧٤، آب/ أغسطس.
وطفة، علي أسعد(١٩٩٨) علم الاجتماع التربوي و قضايا الحياة التربوية المعاصرة، ط٢، مكتبة الفلاح للنشر و التوزيع، دولة الكويت.
وطفة، علي أسعد(فبراير ٢٠١٥) الاداء الايدولوجي للمدرسة في منظور بيير بورديو: العنف الرمزي بوصفه ممارسة طبقية في المدرسة، مجلة نقد و تنوير-مقاربات نقدية في التربية والمجتمع، مجلة فكرية دورية محكمة-اصدار خاص.
سێیەم: بە زمانی ئینگلیزیی

Judges, A. (1959) The Function of Teaching, London, Faber.

Mannheim, Karl (1962) An Introduction to the Sociology of Education, London, Routledage & Kegan Paul.

Nybergm P. (1957) The Educational Implication of Karl Mannheim's Sociology, Unpublication Thesis for Ed. D. of Harvard University.

Roger, Guy (1983) Action sociale: Introduction a la sociologie generale 1968 H.M.H., Paris

Stewart, Elbert (1978) Sociology, The Human Science, Mccirow Hill Book co. inc. N.Y.

Ross L. Neagley and N. Dean Evans (1967) Handbook for Effective Curriculum Development, Prentice-Hall. Inc.